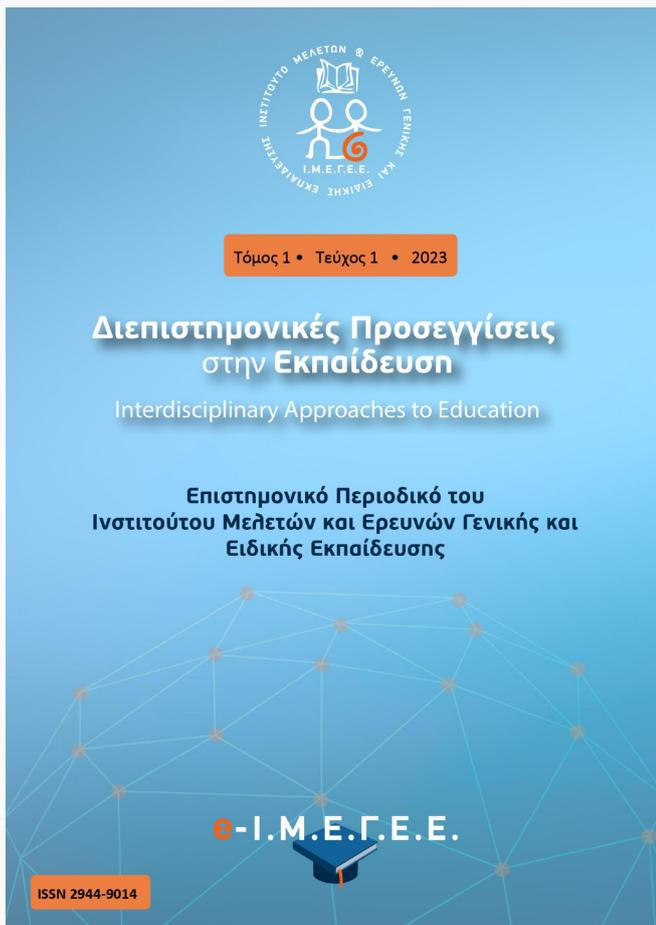

Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στην Εκπαίδευση

Τόμ. 1, Αρ. 1 (2023)

Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στην Εκπαίδευση

Το άγχος και η έδρα ελέγχου των εφήβων σε σχέση με τις αντιλαμβανόμενες πρακτικές ανατροφής και τη γονικότητα

*ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΓΡΙΒΑ, ΦΩΤΕΙΝΗ ΠΟΛΥΧΡΟΝΗ,
ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΤΣΑΡΟΥΧΑΣ*

doi: [10.12681/...34361](https://doi.org/10.12681/...34361)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γρίβα Π., Πολυχρόνη Φ., & Τσαρουχάς Ν.-Θ. (2023). Το άγχος και η έδρα ελέγχου των εφήβων σε σχέση με τις αντιλαμβανόμενες πρακτικές ανατροφής και τη γονικότητα. *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στην Εκπαίδευση*, 1(1). <https://doi.org/10.12681/34361>

**Το άγχος και η έδρα ελέγχου των εφήβων σε σχέση με τις
αντιλαμβανόμενες πρακτικές ανατροφής και τη γονικότητα**
**Adolescents' anxiety and locus of control in relation to received
parental practices and parenting**

Παναγιώτα Γρίβα¹ (Ψυχολόγος, ΠΜΣ «Εφαρμοσμένη ψυχολογία παιδιού και εφήβου»)
griva_p@hotmail.com

Πολυχρόνη Φωτεινή² (Αναπληρώτρια Καθηγήτρια τμήματος Ψυχολογίας Εθνικού και
Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών)
fpolychr@psych.uoa.gr

Τσαρουχάς Νεκτάριος-Θεοχάρης³ (Καθηγητής Ειδικής Αγωγής Υ.ΠΑΙ.Θ., υ.Διδάκτωρ
τμήματος Ψυχολογίας Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών)
ntsarouc@psych.uoa.gr

1. Τμήμα Φ.Π.Ψ. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
2. Τμήμα Ψυχολογίας Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
3. Τμήμα Ψυχολογίας Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη

Στην παρούσα έρευνα διερευνήθηκαν τα επίπεδα άγχους των εφήβων και η έδρα ελέγχου σε συσχέτιση με τις αντιλαμβανόμενες πρακτικές ανατροφής και τη γονικότητα. Έχει αναδειχθεί ερευνητικά ότι οι γονικές πρακτικές ανατροφής και η εξωτερική έδρα ελέγχου συσχετίζονται με το άγχος στα παιδιά, ενώ περιορισμένος αριθμός ερευνών έχουν εστιαστεί στη συσχέτιση αυτή κατά την περίοδο της εφηβικής ηλικίας. Το δείγμα της παρούσας έρευνας αποτέλεσαν 286 έφηβοι της Γ' Γυμνασίου και Α' και Β' Λυκείου σχολείων της Αττικής. Στους συμμετέχοντες χορηγήθηκαν το Spence Children's Anxiety Scale (SCAS) για τη μέτρηση των επιπέδων άγχους, το Nowicki-Strickland Locus of Control (NSLOC) για την έδρα ελέγχου και το Egna Minnenav Barndoms Uppforstran (EMBU-My Memories of Uppbringing) για τις αντιλαμβανόμενες γονικές πρακτικές. Τα αποτελέσματα της μελέτης καταδεικνύουν θετική συσχέτιση ανάμεσα στην προσλαμβανόμενη γονική υπερπροστατευτικότητα, την απόρριψη, την έδρα ελέγχου, αλλά και το άγχος. Επίσης, καταδεικνύεται ότι οι γονικές πρακτικές και πιο συγκεκριμένα η πατρική απόρριψη, η μητρική υπερπροστατευτικότητα και η έδρα ελέγχου μαζί με το φύλο ερμηνεύουν το 49% της διασποράς του άγχους των εφήβων. Τέλος, από την μελέτη καταδεικνύεται και ότι η έδρα ελέγχου διαδραματίζει διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στη γονική υπερπροστατευτικότητα και το άγχος. Τα ερευνητικά αποτελέσματα της παρούσας έρευνας δείχνουν ότι οι προσλαμβανόμενες από τους εφήβους γονικές πρακτικές ανατροφής μαζί με την έδρα ελέγχου σχετίζονται και μπορούν να προβλέψουν τα επίπεδα άγχους. Η παρούσα έρευνα συμβάλλει αθροιστικά στην αποσαφήνιση και στην καλύτερη κατανόηση των μηχανισμών που διαπερνούν τη σχέση ανάμεσα στις γονικές πρακτικές και το άγχος των εφήβων.

Λέξεις κλειδιά: άγχος, γονικότητα, πρακτικές ανατροφής, έδρα ελέγχου, εφηβική ηλικία

Εισαγωγή

Το άγχος κατά την εφηβική ηλικία

Το άγχος αποτελεί μια ψυχοσυναισθηματική κατάσταση η οποία ενυπάρχει σε πλήθος καταστάσεων της ζωής ανεξαρτήτως ηλικίας. Κατά την παιδική και εφηβική ηλικία οι αγχώδεις διαταραχές εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα, συγκριτικά με άλλες ψυχικές διαταραχές, έναντι άλλων αναπτυξιακών περιόδων της ζωής του ατόμου (Wenar & Kerig, 2008). Ιδιαίτερα κατά την περίοδο της εφηβείας, η οποία συνοδεύεται από σωματικές, γνωστικές, κοινωνικές αλλαγές, αλλά και αλλαγές στην εικόνα και τα χαρακτηριστικά του εαυτού, το άγχος αποτελεί ένα συχνά αναφερόμενο σύμπτωμα από εφήβους. Με επιπτώσεις τόσο στο σχολικό, κοινωνικό, όσο και στο οικογενειακό επίπεδο, αναδεικνύεται η επιτακτική ανάγκη για την ενδελεχή μελέτη των παραγόντων που το επηρεάζουν και συνδέονται άρρηκτα με αυτό (Αντωνίου & Πολυχρόνη, 2006; Drake & Ginsburg, 2012).

Στην αποδελτίωση της βιβλιογραφίας των τελευταίων ετών έχουν διατυπωθεί πολλά ερμηνευτικά μοντέλα στην προσπάθεια τους να εντοπιστούν οι επιμέρους παράγοντες που συμβάλλουν στην εμφάνιση, ανάπτυξη και διατήρηση του άγχους στην εφηβική ηλικία. Στους παράγοντες αυτούς συγκαταλέγονται γενετικοί, νευροβιολογικοί, προσωπικότητας, ιδιοσυγκρασιακοί, αλλά και οικογενειακοί παράγοντες κ.α. που συμβάλλουν στην ολιστική και πολυεπίπεδη προσέγγιση αυτών των παραγόντων (Higa-McMillan, Francis, & Chorpita, 2014). Οι οικογενειακοί παράγοντες περιλαμβάνουν το δεσμό μητέρας βρέφους, το γονικό άγχος και τα συνακόλουθα μοντέλα συμπεριφοράς που αναπτύσσουν οι γονείς, το οικογενειακό περιβάλλον (συνοχή, προσαρμοστικότητα, διαμάχες, συζυγική σχέση και σχέση ανάμεσα στα αδέρφια), καθώς και τη γονικότητα, τον τρόπο δηλαδή με τον οποίο ασκούν το γονικό τους ρόλο οι γονείς (Drake & Ginsburg, 2012).

Διαχρονικές μελέτες σε παιδιά και εφήβους με αγχώδεις διαταραχές καταδεικνύουν ότι μπορεί να αποτελέσουν μια χρόνια κατάσταση ή να αυξήσουν τον κίνδυνο συννοσηρότητας με άλλες ψυχιατρικές διαταραχές. Σε μελέτη των Zimmermann et al., (2015), τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι έφηβοι με αγχώδεις διαταραχές εμφανίζουν μια προκατάληψη ως προς την ερμηνεία των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και μια συναισθηματική ευαλωτότητα σε σχέση με τον αντίστοιχο υγιή εφηβικό πληθυσμό.

Η εφηβική ηλικία είναι μια περίοδος μεγάλων αλλαγών και προκλήσεων για το άτομο, η οποία συνοδεύεται κυρίως με την αναζήτηση της αυτονομίας, καθώς και της ταυτότητας του. Αποτελεί το αναπτυξιακό στάδιο που χαρακτηρίζεται από εναλλασσόμενες και πιθανώς δυσλειτουργικές μεταβάσεις (Cook & Furstenberg, 2002). Κατά την εφηβική περίοδο τα επίπεδα επιπολασμού για τις αγχώδεις διαταραχές είναι αυξημένα (Esbjorn, Hoeyer, Dyrborg, Leth, & Kendall, 2010). Τα επαυξημένα επίπεδα άγχους κατά την εφηβική ηλικία αποτελούν γεγονός, λόγω της εμφάνισης στρεσογόνων γεγονότων ζωής σε συνδυασμό με τη γνωστική ευαλωτότητα των εφήβων (Olivares, Piqueras, & Rosa, 2006; Mezulis, Funasaki, Charbonneau, & Hyde, 2010). Δύο από τους πιο βασικούς στρεσογόνους παράγοντες ζωής στην εφηβεία, είναι οι διαπροσωπικοί παράγοντες (φιλικές και ρομαντικές σχέσεις με συνομηλίκους, οικογένεια), και αυτοί που σχετίζονται με την επιτυχία (περισσότερες ακαδημαϊκές απαιτήσεις, αθλητικές επιδόσεις, έλευση αναδυόμενων ευθυνών κ.ά.) (Calvete, Orue, & González-Diez, 2013).

Επιπρόσθετα, τυχόν αρνητικές σχέσεις που έχουν δημιουργηθεί, ανάμεσα στο παιδί και τους γονείς, εξαιτίας της αυξημένης εμπλοκής και του αυστηρού ελέγχου, αυξάνει τα επίπεδα του άγχους του παιδιού και επιφέρει μείωση στη ψυχική, αλλά και

την σωματική υγεία (Schofield, Conger, Gonzales & Merrich, 2016). Σε αντίθετη περίπτωση η θετική σχέση γονέα-παιδιού θα μπορούσε να βελτιώσει την υγεία και να μειώσει τις αρνητικές συνέπειες των αγχωτικών καταστάσεων-γεγονότων, καθώς το παιδί νιώθει ασφάλεια και εισπράττει την υποστήριξη από τους γονείς του. Έτσι, μπορεί να αναπτύξει αποτελεσματικότερες στρατηγικές αντιμετώπισης, οι οποίες μπορούν να εμποδίσουν τις ψυχολογικές και συναισθηματικές αντιδράσεις του παιδιού στο άγχος (Finan, Schulz, Gordon, & Ohannessian, 2015).

Αξίζει να επισημανθεί, ότι τόσο οι αγχώδεις διαταραχές, όσο και οι διαταραχές της διάθεσης, λόγω του κοινού υπόβαθρου ως εσωτερικευμένα προβλήματα συνδέονται και οι δυο με τις γονικές πρακτικές. Έχει διεξαχθεί πλήθος ερευνών, οι οποίες μελέτησαν τη σχέση μεταξύ των αγχωδών διαταραχών και της κατάθλιψης στα παιδιά και τους εφήβους σε σχέση με τις γονικές πρακτικές (Stark, Humphrey, Crook, & Lewis 1990; Stark, Humphrey, Laurent, Livingston, & Christopher, 1993; Zimmermann et al., 2015). Τα ευρήματα αυτών των ερευνών καταδεικνύουν τις διαφορές μεταξύ τους, που αφορούν περισσότερο τα γνωστικά σχήματα που δομούνται, μέσα από τις αλληλεπιδράσεις με τους γονείς, καθώς και την περιορισμένη ανεκτικότητα των γονιών, στην έκφραση αρνητικών συναισθημάτων από τα παιδιά, που έχουν διαγνωσθεί με αγχώδεις διαταραχές. Επίσης, φαίνεται πως η διάσταση της απόρριψης συσχετίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό και με τη διάσταση του ελέγχου, η οποία σχετίζεται περισσότερο με τις αγχώδεις διαταραχές (Rapee, 1997). Στην μετα-ανάλυση των McLeod, Wood και Weisz (2007) διαφαίνεται ότι η γονική απόρριψη έχει μικρότερη επίδραση στο άγχος των παιδιών συγκριτικά με τη διάσταση του γονικού ελέγχου.

Η έδρα ελέγχου των εφήβων ως παράγοντας επηρεασμού

Σύμφωνα με τους Chorrita και Barlow (1998) οι εμπειρίες της παιδικής ηλικίας στο πλαίσιο της οικογένειας, κυρίως όσον αφορά τις γονικές πρακτικές, μπορούν να ωθήσουν το άτομο να διαμορφώσει την πεποίθηση ότι τα γεγονότα που συμβαίνουν στη διάρκεια της ζωής είναι ανεξέλεγκτα και απρόβλεπτα, πεποίθηση που συμβάλλει στην ανάπτυξη αγχώδους συμπτωματολογίας. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά που βιώνουν υπερβολική άσκηση ελέγχου από τους γονείς ενδέχεται να πιστεύουν ότι τα ίδια δεν έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν έλεγχο στη ζωή τους, εφόσον οι γονείς είναι εκείνοι που ελέγχουν τα πάντα, με αποτέλεσμα να αυξάνονται τα επίπεδα άγχους που βιώνουν οδηγώντας μετέπειτα σε αγχώδεις διαταραχές (Chorrita & Barlow, 1998).

Ο υπερβολικός και εκτεταμένος έλεγχος από τους γονείς μαθαίνει στο παιδί ότι τα γεγονότα ξεπερνούν τις δυνατότητες του, μεταφέροντας του την πληροφορία ότι η απειλή και ο κίνδυνος είναι πάντοτε παρόντες (Nanda, Kotchick, & Grover, 2012). Παράλληλα, περιορίζονται οι ευκαιρίες του να μάθει τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να επιλύει τα προβλήματα επιτυχώς και ανεξάρτητα από τους γονείς, ενώ ταυτόχρονα εμποδίζεται η ανάπτυξη ρεαλιστικών προσδοκιών για τα γεγονότα ζωής. Η υπερπροστατευτικότητα των γονιών, καθιστά το παιδί πιο ευάλωτο στα γνωστικά σφάλματα σχετικά με τις ενδεχόμενες απειλές. Από τους υπερπροστατευτικούς γονείς μεταβιβάζεται το μήνυμα ότι το παιδί, είτε δεν είναι αρκετά ικανό ώστε να αντιμετωπίσει δύσκολες καταστάσεις, είτε ότι ο κόσμος είναι τόσο ανασφαλής, ώστε το παιδί χρειάζεται να προστατευτεί (Vasey & Dadds, 2001). Τα γνωστικά αυτά σφάλματα των γονιών μεταφέρονται στο παιδί το οποίο τα υιοθετεί για τον εαυτό του θεωρώντας τον ευάλωτο και αναπτύσσοντας την πεποίθηση ότι ο κόσμος γύρω του είναι επικίνδυνος. Κατά συνέπεια το παιδί διαμορφώνει εξωτερική έδρα ελέγχου η οποία ορίζεται ως η ανικανότητα του ατόμου να επηρεάσει τα γεγονότα και τα αποτελέσματά τους, που συμβαίνουν στο περιβάλλον γύρω του και κυρίως αυτά που σχετίζονται με θετική ή αρνητική ενίσχυση, την οποία το άτομο δεν βιώνει ως επακόλουθο των δικών

του πράξεων, ενώ θεωρεί ότι η ανταμοιβή είναι αποτέλεσμα παραγόντων εκτός από τον ίδιο και επέρχεται ανεξαρτήτως των δικών του ενεργειών (Chorpita & Barlow, 1998; Rotter, 1966).

Έρευνες που διεξήχθησαν, τόσο σε παιδιά, όσο και σε νεαρούς ενήλικες, κατέδειξαν ότι οι γονείς που ασκούν υπερβολικό έλεγχο στις δραστηριότητες των παιδιών, εμπλέκονται στη ζωή τους με δυσανάλογο για την ηλικία τους τρόπο, οδηγούν στη διαμόρφωση εξωτερικής έδρας ελέγχου, η οποία με τη σειρά της οδηγεί στην αύξηση των επιπέδων άγχους και μετέπειτα τις αγχώδεις διαταραχές (Affrunti & Ginsburg, 2012; Ballash, Pemble, Usui, Buckley, & Woodruff-Borden, 2006). Αντίστοιχα και η άσκηση ψυχολογικού ελέγχου από τους γονείς, οδηγεί σε μειωμένη αίσθηση ελέγχου του περιβάλλοντος και των γεγονότων στη ζωή τους παιδιού επηρεάζοντας κατ' επέκταση την εμφάνιση αγχώδους συμπτωματολογίας (Nanda et al., 2012).

Παρότι στη διατύπωση της θεωρίας τους οι Chorpita και Barlow (1998) διαχωρίζουν το ρόλο των παραπάνω παραγόντων ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο στο οποίο βρίσκεται το άτομο, αναφέροντας τη διαμόρφωση του ρυθμιστικού ρόλου για τους εφήβους και τους ενήλικες, οι διατυπώσεις αυτές δεν έχουν προς το παρόν επιβεβαιωθεί και με βάση τη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στις προσλαμβανόμενες από τους εφήβους γονικές πρακτικές, την έδρα ελέγχου και τα αναφερόμενα επίπεδα άγχους. Παρόλο που έχουν διατυπωθεί αρκετά μοντέλα ανάπτυξης του άγχους, δεν έχουν πλήρως διευκρινιστεί οι παράγοντες που αφορούν τις γονικές πρακτικές και η προβλεπτική τους αξία. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι έχει διαπιστωθεί πως οι έφηβοι που ζουν σε μία οικογένεια που ακολουθεί τον επιτρεπτικό τύπο γονικότητας, παρουσιάζουν χαμηλά επίπεδα άγχους (Suárez-Relinque et al., Arroyo, León-Moreno, Jerónimo, 2019). Οι έφηβοι που αναπτύσσονται σε μία οικογένεια που έχει υιοθετήσει τον αυταρχικό τύπο γονικότητας είναι ευερέθιστοι, βιώνουν εσωτερικές συγκρούσεις και θυμό, έχουν δυσκολίες κοινωνικής προσαρμογής και συμμόρφωσης με τα κοινωνικά πρότυπα, παρουσιάζουν περιορισμένες κοινωνικές δεξιότητες, χαμηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις και χαμηλότερη αυτοεκτίμηση, όπως και υψηλότερα επίπεδα άγχους (Chao, 2020).

Η γονικότητα και οι αντιλαμβανόμενες πρακτικές ανατροφής

Οι γονικές πρακτικές αποτελούν τις στάσεις και συμπεριφορές που εφαρμόζουν οι γονείς προς τα παιδιά τους, οι οποίες περιλαμβάνουν κατά την Baumrind δυο διαστάσεις: α) τη διάσταση της απαιτητικότητας και β) τη διάσταση της ανταπόκρισης (Αγγελή & Επταήμερος, 2015). Από το συνδυασμό των παραπάνω διαστάσεων προκύπτουν τέσσερα στυλ γονικών πρακτικών: α) το δημοκρατικό, β) το αυταρχικό, γ) το ανεκτικό και δ) το αδιάφορο. Στο δημοκρατικό, ο γονέας είναι υποστηρικτικός, ανταποκρίνεται με ζεστασιά στις ανάγκες του παιδιού, ενθαρρύνει την επικοινωνία, θέτει σαφή όρια, σέβεται τις ιδιαιτερότητες του παιδιού και το καθοδηγεί αποτελεσματικά. Στο αυταρχικό, ο γονέας έχει υψηλές προσδοκίες από το παιδί, ελέγχει τη συμπεριφορά του με αυστηρότητα και τιμωρία, δεν επικοινωνεί πάντα με σαφήνεια και δεν αφήνει περιθώρια για την ανάληψη πρωτοβουλίας από το ίδιο το παιδί. Στο ανεκτικό, ο γονέας ανταποκρίνεται θετικά στις ανάγκες του παιδιού, αλλά δεν έχει σαφή όρια προς αυτό, από τη στιγμή που ασκεί χαμηλό έλεγχο στη συμπεριφορά του παιδιού. Τέλος, στο αδιάφορο, ο γονέας δε συμμετέχει ενεργά στη ζωή του παιδιού του, δεν θέτει όρια και στόχους και δεν έχει υποστηρικτική στάση απέναντι σε αυτό (Αγγελή & Επταήμερος, 2015; Charalampous, Demertiou, Ioannou, Georgiou, Nikiforou, Stavrinides, 2018; Marcone, Affuso, & Borrone, 2020).

Ως προς την προβλεπτική αξία της απόρριψης οι McLeod και συνεργάτες (2007) διαπίστωσαν, ότι η έλλειψη στοργής-ξεστασιάς εξηγούσε μόλις το 1% της διακύμανσης του άγχους των παιδιών, ενώ οι διαστάσεις της απόσυρσης και της εναντίωσης εξηγούσαν αντίστοιχα το 4% και 5%. Τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν ότι η εναντίωση των γονιών απέναντι στο παιδί και η απόσυρση σχετίζεται περισσότερο με την εμφάνιση άγχους συγκριτικά με την έλλειψη στοργής, η οποία δε φαίνεται να έχει σημαντική επίδραση (Drake & Ginsburg, 2012; Ginsburg, Grover, & Ialongo, 2005; McLeod et al., 2007).

Ερευνητικές προσπάθειες, επισημαίνουν τις διαφορές που παρουσιάζονται ανάμεσα στους δυο γονείς, ως προς τις πρακτικές ανατροφής των παιδιών που υιοθετούν. Παρόλο που σε γενικές γραμμές η συμπεριφορά της μητέρας φαίνεται να παίζει σημαντικότερο ρόλο και να συσχετίζεται περισσότερο με την αγχώδη συμπτωματολογία των παιδιών και των εφήβων, συγκριτικά με τη συμπεριφορά του πατέρα, τα ευρήματα των ερευνών είναι αντιφατικά. Στην έρευνα των Reitman και Asseff (2010) βρέθηκε ότι η πατρική απόρριψη και όχι η μητρική προβλέπει το άγχος προδιάθεσης των εφήβων. Αντίθετα, στην έρευνα των Niditch και Valera (2012) η μητρική απόρριψη ήταν προβλεπτικός παράγοντας του άγχους, ενώ η απόρριψη από τον πατέρα δε σχετιζόταν με την αγχώδη συμπτωματολογία των εφήβων. Οι διαφορές στα αποτελέσματα των ερευνών ενδεχομένως οφείλονται στη χρήση διαφορετικών εργαλείων για τη μέτρηση των μεταβλητών και σε πολιτισμικά χαρακτηριστικά.

Ο γονικός έλεγχος αποτελεί τον παράγοντα ανάμεσα στις υπόλοιπες οικογενειακές μεταβλητές που φαίνεται να έχει την πιο ισχυρή σχέση με τις αγχώδεις διαταραχές των παιδιών (Drake & Ginsburg, 2012). Περιλαμβάνει την υπερβολική άσκηση ελέγχου από τους γονείς στις δραστηριότητες και την καθημερινή ρουτίνα του παιδιού, την υπερπροστατευτικότητα, την ενίσχυση της εξάρτησής του από τους γονείς, καθώς και υποδείξεις για τον τρόπο που πρέπει να σκέφτεται και να αισθάνεται (Barber, 1996; Steinber, Elmer & Mounts, 1989; Wood, McLeod, Sigman, Hwang & Chu, 2003).

Στην μετα-ανάλυση τους οι McLeod και συνεργάτες (2007) διατύπωσαν τις επιμέρους διαστάσεις του ελέγχου ορίζοντας τον ως ένα συνεχές, που στον ένα πόλο βρίσκεται ο έλεγχος και στον άλλο πόλο η παραχώρηση της αυτονομίας, η οποία ορίζεται ως ενίσχυση της γνώμης και των επιλογών του παιδιού από τους γονείς, επίγνωση της ανεξάρτητης οπτικής του σε διάφορα ζητήματα και της συμβολής του παιδιού στη λήψη αποφάσεων και στην επίλυση προβλημάτων (Steinberg, et al., 1989; Whaley, Pinto, & Sigman, 1999). Ωστόσο, στην επιβεβαιωτική παραγοντική ανάλυση των Silk, Morris, Kanaya και Steinberg (2003) για τις γονικές πρακτικές φάνηκε ότι ο ψυχολογικός έλεγχος και η παραχώρηση αυτονομίας, δεν αποτελούν τους δυο αντίθετους πόλους ενός συνεχούς, αλλά είναι δυο ξεχωριστές μεταβλητές. Αυτό ενισχύεται από τις διαφορετικές συσχετίσεις των δυο μεταβλητών με τα προβλήματα εσωτερίκευσης των εφήβων, ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι ο διαχωρισμός αυτός χρήζει περαιτέρω διερεύνησης, καθώς στο μεγαλύτερο μέρος των ερευνών δεν είναι σαφής η διάκριση αυτή (Silk et al., 2003).

Ακόμη, πλήθος ερευνών εστίασαν στο ρόλο που διαδραματίζει η τυπολογία της γονικότητας στις αγχώδεις διαταραχές με συνιστώσα το φύλο του παιδιού, θέτοντας το ερώτημα κατά πόσο οι γονείς θα πρέπει να συμπεριφέρονται διαφορετικά στα κορίτσια και στα αγόρια (Bully, Jaureguizar, Bernaras, & Redondo, 2019; Hosokawa & Katsura, 2019). Το μέγεθος της επίδρασης των γονικών πρακτικών επηρεάζεται από θεωρητικούς, αλλά και μεθοδολογικούς παράγοντες που παρεμβάλλονται διαμορφώνοντας διαφορετικά και συχνά αντικρουόμενα αποτελέσματα. Ένας διαμορφωτικός παράγοντες που διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο, είναι οι συμμετέχοντες, καθώς σε ορισμένες έρευνες μετρούν τις μεταβλητές βάσει αναφορών

των γονιών για τις δικές τους γονικές πρακτικές, άλλες τις προσλαμβανόμενες από τα παιδιά γονικές πρακτικές, ενώ σε άλλες έρευνες οι μετρήσεις γίνονται από ανεξάρτητους παρατηρητές. Οι τελευταίες φαίνεται ότι παρουσιάζουν τα ισχυρότερα αποτελέσματα (McLeod et al., 2007). Συχνά οι γονείς και ιδιαίτερα οι μητέρες παρουσιάζουν μια πιο εξωραϊσμένη εικόνα, όσον αφορά τις γονικές πρακτικές που ακολουθούν οι ίδιες, αλλά και οι σύζυγοί τους (Bögels & van Melick, 2004).

Τα αποτελέσματα ερευνών που περιλαμβάνουν κλινικό και μη κλινικό πληθυσμό δείχνουν ότι οι γονείς των παιδιών που έχουν διαγνωσθεί με αγχώδεις διαταραχές επιδεικνύουν πιο ελεγκτικές ή παρεμβατικές συμπεριφορές συγκριτικά με τους γονείς παιδιών τυπικού πληθυσμού (Hudson & Rapee, 2002; Siqueland, Kendall, & Steinberg, 1996). Μέτριες συσχετίσεις ανάμεσα στον έλεγχο και το άγχος έχουν βρεθεί και στις έρευνες που συμμετέχουν παιδιά τυπικού πληθυσμού, επιβεβαιώνοντας τη σχέση ανάμεσα στις δυο μεταβλητές (Grüner, Muris, & Merckelbach, 1999; Muris & Merckelbach, 1998).

Ως προς τις διαφορές των γονικών πρακτικών ανάμεσα στις μητέρες και τους πατέρες τα ευρήματα των ερευνών είναι συχνά αντικρουόμενα. Αυτό οφείλεται κυρίως στα διαφορετικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται στις έρευνες, καθώς μετρούν διαφορετικές διαστάσεις των δυο βασικών εννοιών της απόρριψης και του ελέγχου, αλλά και στους διαφορετικούς συμμετέχοντες του δείγματος. Πιο συγκεκριμένα, στην έρευνα των Muris και Merckelbach (1998) οι μητέρες εμφανίζονται περισσότερο ελεγκτικές, αλλά και απορριπτικές συγκριτικά με τους πατεράδες. Ενώ στην έρευνα των Bögels και van Melick (2004) οι δυο γονείς εμφανίζονται στα ίδια επίπεδα, ως προς τη διάσταση της παραχώρησης αυτονομίας-υπερπροστατευτικότητας, αλλά και της αποδοχής-απόρριψης. Στο σύνολο των ερευνών βρέθηκε συσχέτιση της υπερπροστατευτικότητας του πατέρα και της μητέρας με το άγχος των παιδιών. Ωστόσο, υπήρχαν διαφορές ως προς το μέγεθος της συνάφειας με ορισμένες έρευνες να βρίσκουν ισχυρότερη συνάφεια ανάμεσα στην υπερπροστατευτικότητα της μητέρας (Muris & Merckelbach, 1998) και άλλες ανάμεσα στην υπερπροστατευτικότητα του πατέρα και το άγχος των παιδιών (Bögels & van Melick, 2004). Η βιβλιογραφία, αλλά και ερευνητικές προσπάθειες που εξετάζουν την προβλεπτική ισχύ των γονικών πρακτικών ξεχωριστά για την μητέρα και τον πατέρα είναι αρκετά περιορισμένες, αποτρέποντας την εξαγωγή οριστικών συμπερασμάτων. Η έρευνα των Grüner, και συνεργατών (1999) κατέδειξε ότι η άσκηση υπερβολικού ελέγχου από τη μητέρα, μπορεί να προβλέψει μόνο τη γενικευμένη αγχώδη διαταραχή, ενώ η υπερπροστατευτικότητα του πατέρα την κοινωνική φοβία και τη φοβία σωματικού τραύματος.

Στη σχέση ανάμεσα στις γονικές πρακτικές και το άγχος, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν γνωστικοί παράγοντες που διαμορφώνονται στη διάρκεια της παιδικής ηλικίας και οι οποίοι αλληλεπιδρούν, αλλά και καθορίζονται, τόσο από τη συμπεριφορά των γονιών, όσο και από τα επίπεδα άγχους του παιδιού. Έχουν διεξαχθεί ερευνητικές προσπάθειες, που διερευνούν τον διαμεσολαβητικό ρόλο γνωστικών σφαλμάτων, όπως η καταστροφολογία, η υπεργενίκευση, η επιλεκτική προσοχή και οι μεταγνωστικές πεποιθήσεις (Gallagher & Cartwright-Hatton, 2008), η έδρα ελέγχου (Ballash, et al., 2006; Chorpita, Brown, & Barlow, 1998) και η προσλαμβανόμενη επάρκεια του παιδιού (Affrunti & Ginsburg, 2012).

Σε μια ανασκόπηση βιβλιογραφίας σχετικής με τη γονικότητα οι Wood και συνεργάτες (2003) διαχωρίζουν τις έννοιες των γονικών πρακτικών. Δηλαδή, οι γονικές πρακτικές αποτελούν ρυθμιστικό παράγοντα, ο οποίος παρέχει ένα ευρύ πεδίο ερμηνείας των μοντέλων συμπεριφοράς που υιοθετούν οι γονείς μαζί με τις πεποιθήσεις και τους στόχους τους. Προκειμένου οι γονείς να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις όλων

των στόχων, παρατηρούν τη φυσιολογική ωρίμανση του παιδιού στο εκάστοτε αναπτυξιακό στάδιο, υιοθετούν τεχνικές που επικρατούν στο ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο και μεταφέροντας το γονικό πρότυπο των δικών τους γονέων, είτε θα το αποδεχτούν και θα το ακολουθήσουν, είτε θα το αμφισβητήσουν και θα απομακρυνθούν από αυτό.

Αντίθετα, οι γονικές πρακτικές, αναφέρονται σε συγκεκριμένες γονικές συμπεριφορές, κατά την αλληλεπίδραση μεταξύ των γονιών και παιδιών σε συγκεκριμένες περιστάσεις. Η συσχέτιση ανάμεσα στη γονικότητα και το άγχος, έχουν αναδείξει δυο διαστάσεις που φαίνεται ότι διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο στην εμφάνιση του άγχους: τον έλεγχο και την απόρριψη (McLeod, et al. 2007; Rapee, 1997; Wood et al., 2003). Οι δυο αυτές διαστάσεις προέκυψαν από παραγοντικές αναλύσεις και ανασκοπήσεις της βιβλιογραφίας και παράλληλα αποτυπώνονται στα ψυχομετρικά εργαλεία που μετρούν τη μεταβλητή της γονικότητας (Bögels & Brechman-Toussaint, 2006; Rapee, 1997; 2012; McLeod et al., 2007). Σύμφωνα με την Baumrind (2007) οι γονείς που εφαρμόζουν το ανεκτικό στυλ γονικής μέριμνας επικοινωνούν με τα παιδιά τους, υιοθετώντας συχνά την ιδιότητα του φίλου περισσότερο από αυτήν του γονέα. Τα αυταρχικά στυλ γονικής μέριμνας γενικά οδηγούν σε παιδιά που είναι υπάκουα, αλλά κατατάσσονται χαμηλότερα στην ευτυχία, την κοινωνική ικανότητα και την αυτοεκτίμηση. Τα αυθεντικά στυλ γονικής μέριμνας τείνουν να έχουν ως αποτέλεσμα παιδιά που είναι ευτυχισμένα, ικανά και επιτυχημένα.

Σύμφωνα με τον Rapee (1997) η διάσταση της απόρριψης γίνεται καλύτερα αντιληπτή με όρους ενός αρνητικού ή εχθρικού συναισθήματος από τους γονείς προς το παιδί, το οποίο έχει αντίκτυπο στη συναισθηματική και ψυχοκοινωνική του ανάπτυξη. Πιο συγκεκριμένα, η διάσταση της απόρριψης σκιαγραφείται μέσα από ένα δίπολο, στο θετικό πόλο του οποίου βρίσκεται η έννοια της αποδοχής και στον αρνητικό η γονική απόρριψη. Στη μετα-ανάλυση τους οι McLeod και συνεργάτες (2007) ενέταξαν την απόσυρση στο πλαίσιο ενός διευρυμένου ορισμού που περιλαμβάνει την έλλειψη αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους γονείς και το παιδί, που αφορά, τόσο στις δραστηριότητες της καθημερινότητας, όσο και στις συναισθηματικές ανάγκες του παιδιού. Επίσης, συμπεριλαμβάνεται και η εναντίωση των γονιών απέναντι στο παιδί, μέσω της επικριτικότητας και της επιβολής τιμωρίας (Drake & Ginsburg, 2012). Στον αντίποδα της απόρριψης είναι η στοργή-ζεστασιά που διαπερνά τη σχέση γονέα παιδιού, μέσα από ευχάριστη και τρυφερή αλληλεπίδραση. Τα ευρήματα των ερευνών σχετικά με το είδος της σχέσης ανάμεσα στη γονικότητα και το άγχος των εφήβων παρουσιάζουν συχνά ασυνέπεια (λόγω της δυσκολίας στην εύρεση ενός κοινού ορισμού για τις διαφορετικές εκφάνσεις που περιλαμβάνει), των διαφορετικών εργαλείων που χρησιμοποιούνται, των χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων και της μεθοδολογίας που ακολουθείται.

Οι περισσότερες έρευνες περιλαμβάνουν κλινικό και μη κλινικό πληθυσμό ως ομάδα ελέγχου συγκρίνοντας τα επίπεδα απόρριψης ή αποδοχής ανάμεσα στις ομάδες, μέσα από εργαλεία που έχουν χορηγηθεί, είτε στους γονείς, είτε στα παιδιά, είτε μέσα από αξιολογήσεις ανεξάρτητων παρατηρητών. Τα παιδιά που έχουν λάβει διάγνωση αγχώδους διαταραχής φαίνεται ότι προσλαμβάνουν τους γονείς τους ως λιγότερο δεκτικούς απέναντί τους, σύμφωνα με τις δικές τους αναφορές (Grüner, et al., 1999; Lindhout, Markus, Borst, Hoogendijk, Dingemans, & Boer, 2009; Siqueland, et al., 1996). Στα ίδια συμπεράσματα καταλήγουν και ερευνητικές προσπάθειες που μελέτησαν την αλληλεπίδραση γονέα-εφήβου, με βάση αναφορές από ανεξάρτητους παρατηρητές και κατέδειξαν ότι οι γονείς εφήβων με υψηλότερα επίπεδα άγχους, επιδεικνύουν περισσότερο αρνητικές συμπεριφορές (όπως λιγότερη ενθάρρυνση στην εκτέλεση ενός έργου, αρνητική διάθεση και συναίσθημα) (Hudson & Rapee, 2001).

Συχνά φαίνεται ότι οι αναφορές των παιδιών σχετικά με τις γονικές πρακτικές συγκριτικά με τις αυτοαναφορές των γονιών είναι διαφορετικές. Τα παιδιά που παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα άγχους προσλαμβάνουν τους γονείς τους ως περισσότερο απορριπτικούς και λιγότερο στοργικούς, ενώ αντίθετα οι γονείς στις αυτοαναφορές τους δεν παρουσιάζουν αντίστοιχα αποτελέσματα (Bogels & vanMelick, 2004; Siqueland et al., 1996).

Οι έρευνες που επικεντρώθηκαν στο αναπτυξιακό στάδιο της εφηβείας, περιλαμβάνουν κυρίως αναφορές των ίδιων των εφήβων για τις προσλαμβανόμενες γονικές πρακτικές. Φαίνεται ότι το άγχος των εφήβων συσχετίζεται, αλλά και προβλέπεται από την απορριπτική στάση των γονιών και τη ζεστασιά που επιδεικνύουν απέναντι στον έφηβο (Erozkan, 2012; Niditch & Valera, 2012; Wolfradt, Hempel, & Miles, 2003). Σε μια πρόσφατη έρευνα των Mousavi, Low και Hashim (2016) τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η συσχέτιση ανάμεσα στην προσλαμβανόμενη γονική απόρριψη και το άγχος υφίσταται διαπολιτισμικά. Ωστόσο, δεν ισχύει το ίδιο για τη σχέση πρόβλεψης ανάμεσα στις μεταβλητές, αυτές καταδεικνύοντας ότι το πολιτισμικό πλαίσιο, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της σχέσης ανάμεσα στις γονικές πρακτικές και το άγχος (Gallego, Novo, Fariña, & Arce, 2019).

Συνεπώς, η διερεύνηση του τύπου της γονικότητας που διατηρεί ο γονιός κατέχει κεντρικό ρόλο στην κατανόηση της συμπεριφοράς των παιδιών. Τα προβλήματα συμπεριφοράς των εφήβων περιλαμβάνουν τα προβλήματα εσωτερίκευσης όπως η κατάθλιψη και η απόσυρση, και τα προβλήματα εξωτερίκευσης όπως η παραβατική συμπεριφορά και η επιθετικότητα και διαμορφώνονται κατά την πρώιμη παιδική ηλικία (Gleason, Goldson & Yogman, 2016).

Διατυπώθηκαν οι εξής υποθέσεις: αναμένεται ότι οι έφηβοι προσλαμβάνουν τη μητέρα τους ως περισσότερο υπερπροστατευτική, απορριπτική και στοργική συγκριτικά με τον πατέρα. Επίσης, αναμένεται ότι το άγχος των εφήβων συσχετίζεται θετικά με την προσλαμβανόμενη απόρριψη και υπερπροστατευτικότητα από τους γονείς και αρνητικά με την προσλαμβανόμενη γονική ζεστασιά-στοργή, ενώ η εξωτερική έδρα ελέγχου συσχετίζεται θετικά με τη γονική απόρριψη, την υπερπροστατευτικότητα και το άγχος των εφήβων και αρνητικά με τη γονική ζεστασιά-στοργή. Επιπρόσθετα, αναμένεται ότι η προσλαμβανόμενη γονική πατρική απόρριψη και μητρική υπερπροστατευτικότητα, καθώς και η έδρα ελέγχου και το φύλο αποτελούν προβλεπτικούς παράγοντες του άγχους των εφήβων. Τέλος, αναμένεται ότι η έδρα ελέγχου διαμεσολαβεί τη σχέση ανάμεσα στην προσλαμβανόμενη γονική υπερπροστατευτικότητα (πατέρα και μητέρα) και το άγχος των εφήβων.

Μέθοδος

Συμμετέχοντες

Το δείγμα της παρούσας έρευνας αποτέλεσαν 286 έφηβοι (121 αγόρια, 165 κορίτσια) της Γ' Γυμνασίου (47,6%), Α' (21,3%) και Β' Λυκείου (31,1%). Οι συμμετέχοντες αποτελούν συμπτωματικό δείγμα και προέρχονται από έξι δημόσια σχολεία της Αττικής (βόρειος, κεντρικός και δυτικός τομέας) που δέχθηκαν να συμμετέχουν στην έρευνα με τυχαία δειγματοληψία από όλη την Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Αττικής. Επιπλέον, ζητήθηκε από τους εφήβους να συμπληρώσουν στοιχεία που αφορούσαν την σειρά γέννησης (36,4% μοναχοπαίδια, 12,9% πρωτότοκα παιδιά και 50,7% μικρότερα παιδιά της οικογένειας), την ηλικία (Μ.Ο.= 49,66 για τον πατέρα και Μ.Ο.= 45,41 για την μητέρα) και το μορφωτικό επίπεδο των γονιών (για τον πατέρα: 12,1% υποχρεωτική

εκπαίδευση, 3,7% λύκειο, 15,7% τεχνική σχολή, 39,5% ανώτατη εκπαίδευση και για τη μητέρα 9,5% υποχρεωτική εκπαίδευση, 33,8% λύκειο, 11,6% τεχνική σχολή, 45% ανώτατη εκπαίδευση).

Εργασία

Κλίμακα άγχους παιδιών του Spence (SCAS-Spence Children's Anxiety Scale).

Το ερωτηματολόγιο αξιολογεί το υποκειμενικό αίσθημα του ερωτώμενου για τη συχνότητα με την οποία βιώνει συμπτώματα που σχετίζονται με την διαταραχή πανικού-αγοραφοβία, τη γενικευμένη αγχώδη διαταραχή, την κοινωνική φοβία, τη διαταραχή άγχους αποχωρισμού, την ειδική φοβία σωματικού τραυματισμού και την ιδεοψυχαναγκαστική διαταραχή (Spence, 1998). Η αγγλική έκδοση του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει 44 προτάσεις, ενώ η ελληνική προσαρμογή του περιλαμβάνει 45 αυτοαναφορικές προτάσεις (Mellon & Moutavelis, 2007). Οι έφηβοι καλούνται να απαντήσουν σε μια τετραβάθμια κλίμακα Likert σχετικά με το πόσο συχνά εμφανίζονται τα συμπτώματα άγχους (ποτέ, μερικές φορές, συχνά, πάντα). Οι υποκλίμακες είναι οι εξής: διαταραχή πανικού και αγοραφοβία (8 προτάσεις, όπως «Ξαφνικά, χωρίς κανένα λόγο η καρδιά μου αρχίζει να χτυπά πολύ δυνατά»)($\alpha = 0,574$), γενικευμένη αγχώδης διαταραχή (9 προτάσεις, όπως «Με ανησυχούν πολλά και διάφορα πράγματα»), διαταραχή άγχους αποχωρισμού (5 προτάσεις, όπως «Ανησυχώ όταν πρόκειται να μην είμαι με τους γονείς μου»), ειδική φοβία σωματικού τραυματισμού (7 προτάσεις, όπως «φοβάμαι να πάω στο γιατρό ή τον οδοντίατρο»), κοινωνική φοβία (6 προτάσεις, όπως «Φοβάμαι όταν πρέπει να μιλήσω μπροστά στην τάξη μου») και ιδεοψυχαναγκαστική διαταραχή (4 προτάσεις, όπως «Όταν έχω τελειώσει μια δουλειά πρέπει να ελέγγω ξανά και ξανά ότι την έκανα σωστά»). Έξι από τις προτάσεις του ερωτηματολογίου δεν συμπεριλαμβάνονται στη βαθμολόγηση καθώς έχουν θετική διατύπωση. Επίσης, στο τέλος του ερωτηματολογίου υπάρχει μια ανοιχτή ερώτηση στην οποία ζητείται στον ερωτώμενο να περιγράψει ή να κατονομάσει οτιδήποτε άλλο ενδέχεται να του προκαλεί άγχος ή φόβο και να βαθμολογήσει τη συχνότητα με την οποία συμβαίνει. Αυτή η ερώτηση επίσης δεν συμπεριλαμβάνεται στην βαθμολόγηση, ενώ δίνει πληροφορίες που μπορεί να αναλυθούν ποιοτικά συμπληρώνοντας την εικόνα του δείγματος.

Στην παρούσα έρευνα το ερωτηματολόγιο του άγχους παρουσιάζει Cronbach($\alpha = 0,903$) και λαμβάνεται υπόψη η συνολική βαθμολογία του ερωτηματολογίου και όχι των επιμέρους διαστάσεων. Αντίστοιχα η αξιοπιστία των υποκλιμάκων είναι η εξής: διαταραχή πανικού-αγοραφοβία ($\alpha = 0,574$), γενικευμένη αγχώδης διαταραχή ($\alpha = 0,863$), διαταραχή άγχους αποχωρισμού ($\alpha = 0,708$), ειδική φοβία σωματικού τραυματισμού ($\alpha = 0,670$), κοινωνική φοβία ($\alpha = 0,762$) και ιδεοψυχαναγκαστική διαταραχή ($\alpha = 0,620$).

Κλίμακα Ενδοπροσωπικού-Εξωπροσωπικού ελέγχου των Nowicki-Strickland (NSLOC-Nowicki-Strickland Locus of Control). Το NSLOC στοχεύει στον προσδιορισμό της σχέσης ανάμεσα στην αιτιακή απόδοση των γεγονότων στις πράξεις του ίδιου του ατόμου, κατά πόσο δηλαδή το άτομο πιστεύει ότι τα γεγονότα εξαρτώνται από τις δικές του ενέργειες (Nowicki & Strickland, 1973). Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 40 ερωτήσεις και ο ερωτώμενος καλείται να σημειώσει αν συμφωνεί ή διαφωνεί με τις συγκεκριμένες διατυπώσεις ανάλογα με την εξωπροσωπική ή ενδροπροσωπική έδρα ελέγχου. Η απάντηση “Συμφωνώ” βαθμολογείται με 1 βαθμό (όπως στην ερώτηση 1 «Πιστεύεις ότι τα περισσότερα προβλήματα σου θα μπορούσαν

να λυθούν τελικά από μόνα τους κι ας μην ασχολείσαι εσύ με αυτά;») εκτός από τις ερωτήσεις 2,4,6,9,13,15,20,22,25,26,28, 30,32,34 και 40 στις οποίες βαθμολογείται με 1 η απάντηση “Διαφωνώ” (όπως στην ερώτηση 2.«Νομίζεις ότι είναι στο χέρι σου να αποφύγεις να αρρωστήσεις από κρυολόγημα;») (Κλημεντιώτη, 1995). Το υψηλότερο σύνολο των βαθμών που συγκεντρώνεται δηλώνει την εξωπροσωπική έδρα ελέγχου (Σταλίκας, Τριλίβα, & Ρούσση, 2012). Στην παρούσα έρευνα η κλίμακα της έδρας ελέγχου έχει ικανοποιητική αξιοπιστία Cronbach ($\alpha=0,739$).

Αντιλήψεις για τις πρακτικές ανατροφής των παιδιών (EMBU- Eгна Minnen Beträffande Uppförstran–My Memories of Upbringing). Το ερωτηματολόγιο αυτό μετρά την προσλαμβανόμενη από τον ερωτώμενο γονικότητα (Perris, Jacobsson, Lindstrom, Knorrning, & Perris, 1980) και συγκεκριμένα τη συχνότητα εμφάνισης συγκεκριμένων γονικών πρακτικών. Η αρχική εκδοχή του ερωτηματολογίου περιελάμβανε 81 ερωτήσεις ενώ στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε η συντομευμένη μορφή των 23 προτάσεων (Aluja, del Barrio, & Garcia, 2006; Arrindell, et al., 1999).

Οι προτάσεις του EMBU για την ελληνική έκδοση αποδίδονται σε τρεις βασικούς παράγοντες: την υπερπροστατευτικότητα (όπως «Οι γονείς μου φοβούνταν μήπως μου συμβεί κάτι, μου απαγόρευαν να κάνω πράγματα που άλλα παιδιά της ηλικίας μου είχαν την άδεια να κάνουν»), την απόρριψη (όπως «Οι γονείς μου μου έκανα παρατηρήσεις μπροστά σε άλλους») και τη ζεστασιά/στοργή (όπως «Οι γονείς μου με ενθάρρυναν και με επαινούσαν»). Για κάθε πρόταση δίνουν δυο ξεχωριστές απαντήσεις για τον πατέρα και τη μητέρα. Η προσαρμογή του ερωτηματολογίου στα ελληνικά έγινε στο πλαίσιο ευρύτερης έρευνας από τους Kokkeni και Stefanis (1988).

Οι τρεις υποκλίμακες του ερωτηματολογίου παρουσιάζουν ικανοποιητική εσωτερική συνέπεια στην παρούσα έρευνα. Η υποκλίμακα της απόρριψης παρουσιάζει Cronbach ($\alpha=0,814$) για τον πατέρα και ($\alpha=0,776$) για την μητέρα. Η υποκλίμακα της υπερπροστατευτικότητας παρουσιάζει Cronbach ($\alpha=0,762$) για τον πατέρα και ($\alpha=0,784$) για τη μητέρα. Η υποκλίμακα της στοργής παρουσιάζει Cronbach ($\alpha=0,713$) για τον πατέρα και ($\alpha=0,809$) για τη μητέρα.

Διαδικασία

Η διαδικασία χορήγησης και συλλογής δεδομένων ολοκληρώθηκε μετά από ενημέρωση του διευθυντή και των καθηγητών για τους σκοπούς της έρευνας και τη χορήγηση των ερωτηματολογίων. Δόθηκε γονική συγκατάθεση για την συμπλήρωση των ερωτηματολογίων από τα παιδιά. Οι οδηγίες που δίδονταν στους συμμετέχοντες αφορούσαν την ανώνυμη και εθελοντική συμμετοχή τους στην έρευνα, την ύπαρξη μη σωστών και λανθασμένων απαντήσεων και τη σημασία της ειλικρινούς και αυθόρμητης απάντησης. Η διαδικασία συλλογής των δεδομένων πραγματοποιήθηκε από τον Μάρτιο έως τον Μάιο 2018.

Αποτελέσματα

Πριν από τις στατιστικές αναλύσεις, τα δεδομένα εξετάστηκαν ως προς τις ελλείπουσες και ακραίες τιμές και τον σχηματισμό κανονικής κατανομής. Εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις της κανονικότητας χρησιμοποιήθηκαν για την έρευνα παραμετρικοί έλεγχοι. Στο συνολικό σκορ του άγχους δεν συμπεριλήφθηκε η υποκλίμακα της αγοραφοβίας-πανικού, λόγω χαμηλής αξιοπιστίας στην παρούσα έρευνα.

Για τον έλεγχο της ερευνητικής υπόθεσης που αφορά στις διαφορές της αντιλαμβανόμενης γονικότητας από τους εφήβους ανάμεσα στους δυο γονείς εφαρμόστηκε το κριτήριο t για εξαρτημένα δείγματα (Πίνακας 1). Ως προς τη διάσταση της απόρριψης δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στη μητέρα και τον πατέρα. Αντίθετα ως προς τη διάσταση της υπερπροστατευτικότητας βρέθηκε ότι η μητέρα προσλαμβάνεται ως περισσότερο υπερπροστατευτική (Μ.Ο.=23,18, Τ.Α.=5,34) από τους εφήβους συγκριτικά με τον πατέρα (Μ.Ο.=21,31, Τ.Α.=5,24) [$t(277)= 7,152$, $p<0,05$]. Ως προς τη διάσταση της ζεστασιάς τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η μητέρα προσλαμβάνεται από τους εφήβους ως περισσότερο στοργική (Μ.Ο.=20,41, Τ.Α.=2,71) συγκριτικά με τον πατέρα (Μ.Ο.=18,58, Τ.Α.=3,68) [$t(277)= 11,31$, $p<0,05$].

Πίνακας 1

Σύγκριση μέσων όρων ανάμεσα στους δυο γονείς ως προς την προσλαμβανόμενη γονικότητα

	Πατέρας		Μητέρα		df	t
	M.O	T.A.	M.O	T.A.		
Απόρριψη	9,26	2,39	9,42	2,35	277	1,42
Υπερπροστατευτικότητα	21,31	5,24	23,18	5,34	277	7,15*
Στοργή	18,58	3,68	20,41	2,71	277	11,31*

* $p < 0,01$.

Ως προς τις συνάψεις μεταξύ των μεταβλητών βρέθηκε ότι το άγχος έχει στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση τόσο με την γονικότητα όσο και με την έδρα ελέγχου (Πίνακας 2). Πιο συγκεκριμένα το άγχος συσχετίζεται θετικά τόσο με την πατρική απόρριψη ($r=0,4$, $p<0,05$) όσο και με τη μητρική απόρριψη ($r=0,41$, $p<0,05$). Επίσης, μέτρια αλλά στατιστικά σημαντική συσχέτιση παρουσιάζει και με την υπερπροστατευτικότητα πατέρα ($r=0,44$, $p<0,05$) και με της μητέρας ($r=0,43$, $p<0,05$). Η θετική διάσταση της αντιλαμβανόμενης γονικότητας, η ζεστασιά και το άγχος παρουσιάζουν χαμηλή συσχέτιση, ωστόσο στατιστικά σημαντική αρνητική συσχέτιση βρέθηκε μόνο για τον πατέρα ($r=-0,15$, $p=0,013$), ενώ δεν παρουσιάζει συσχέτιση για τη μητέρα. Τέλος με την εξωπροσωπική έδρα ελέγχου το άγχος συσχετίζεται θετικά, που σημαίνει ότι όσο περισσότερο εξωπροσωπική είναι η έδρα ελέγχου των εφήβων τόσο αυξάνονται τα επίπεδα τους άγχους τους ($r=0,4$, $p<0,05$).

Πίνακας 2

Δείκτες συνάφειας *r*Pearson μεταξύ των γονικών διαστάσεων, της έδρας ελέγχου και του άγχους

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Απόρριψη πατέρα	-							
2. Απόρριψη μητέρας	0,66***	-						
3. Υπερ/τητα πατέρα	0,42***	0,40***	-					
4. Υπερ/τητα μητέρας	0,36***	0,48***	0,66***	-				
5. Ζεστασιά πατέρα	0,46***	-0,33***	-0,11	-0,17**	-			
6. Ζεστασιά μητέρας	0,38***	-0,39***	-0,08	-0,13*	0,69***	-		
7. Έδρα ελέγχου	0,42***	0,40***	0,34***	0,28***	-0,36***	-0,31***	-	
8. Άγχος	0,40***	0,41***	0,44***	0,43***	-0,15*	-0,07	0,40***	-

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Ως προς την έδρα ελέγχου, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι συσχετίζεται θετικά με την απόρριψη και την υπερπροστατευτικότητα και αρνητικά με τη ζεστασιά. Πιο συγκεκριμένα οι έφηβοι που παρουσιάζουν εξωπροσωπική έδρα ελέγχου, δηλαδή θεωρούν ότι δεν μπορούν να ρυθμίσουν το περιβάλλον γύρω τους είναι πιο πιθανό να προσλαμβάνουν τους γονείς τους ως περισσότερο απορριπτικούς ($r=0,42$, $p<0,05$) για τον πατέρα και ($r=0,4$, $p<0,05$) για τη μητέρα. Ως προς την υπερπροστατευτικότητα ο βαθμός συσχέτισης είναι μικρότερος αλλά στατιστικά σημαντικός ($r=0,34$, $p<0,05$) για τον πατέρα και $r=0,28$, $p<0,05$ για τη μητέρα. Οι ίδιοι έφηβοι αναφέρουν τους γονείς τους ως λιγότερο στοργικούς $r=-0,36$, $p<0,05$ για τον πατέρα και $r=0,31$, $p<0,05$ για τη μητέρα (Πίνακας 2).

Προκειμένου να διερευνηθούν οι παράγοντες που προβλέπουν το άγχος των εφήβων διενεργήθηκε ιεραρχική πολλαπλή παλινδρόμηση. Οι μεταβλητές που αναμένεται ότι εξηγούν το άγχος εισήχθηκαν μέσα από τρία βήματα και σε κάθε βήμα εισήχθησαν μόνο οι στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις. Στο βήμα 1 συμπεριλήφθηκαν δημογραφικές μεταβλητές που αφορούσαν το φύλο και τη σειρά γέννησης. Στο βήμα 2 εισήχθη η έδρα ελέγχου και τέλος στο βήμα 3 εισήχθησαν οι διαστάσεις που συνθέτουν τη μεταβλητή της προσλαμβανόμενης γονικότητας ξεχωριστά για τον κάθε γονιό, δηλαδή η απόρριψη του πατέρα και της μητέρας και η υπερπροστατευτικότητα του πατέρα και της μητέρας (Πίνακας 3).

Το Μοντέλο 1 αποτελεί στατιστικά σημαντικό παράγοντα πρόβλεψης του άγχους των εφήβων ($Fchange(2,171)=14$, $p<0,01$) και εξηγεί το 14% της διακύμανσης του άγχους. Το φύλο συνέβαλε σημαντικά ως προβλεπτικός παράγοντας στο άγχος των εφήβων ($\beta=0,33$, $p<0,01$) με τα κορίτσια να εμφανίζουν συστηματικά υψηλότερα επίπεδα. Η σειρά γέννησης ($\beta=-0,063$) δεν είχε στατιστικά σημαντική συμβολή στην εξήγηση του άγχους. Το Μοντέλο 2 είχε επίσης στατιστικά σημαντική συμβολή στην εξήγηση του άγχους ($Fchange(1,170)=46,67$, $p<0,01$) και αύξησε το ποσοστό της ερμηνευόμενης διακύμανσης στο 33% και το 19% της διακύμανσης του άγχους. Η έδρα ελέγχου προβλέπει στατιστικά σημαντικά το εφηβικό άγχος ($\beta=0,18$, $p=0,009$). Τέλος το Μοντέλο 3 βρέθηκε στατιστικά σημαντικό ($Fchange(4,166)=12,91$, $p<0,01$) και εξηγεί το 16% της διακύμανσης του άγχους των εφήβων. Η απόρριψη του πατέρα προβλέπει το άγχος ($\beta=0,21$, $p=0,009$) ενώ η μητρική απόρριψη δεν έχει κάποια στατιστικά

σημαντική επίδραση. Τέλος η υπερπροστατευτικότητα του πατέρα δεν είχε σημαντική προβλεπτική ισχύ ($\beta=0,15$) ενώ η υπερπροστατευτικότητα της μητέρας είχε στατιστικά σημαντική επίδραση ($\beta=0,18, p=0,026$).

Πίνακας 3

Ιεραρχική ανάλυση παλινδρόμησης για την πρόβλεψη του άγχους

Προβλεπτικοί παράγοντες	Άγχος			
	ΔR^2	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β
Μοντέλο 1	0,14***			
Φύλο		9,49	1,82	0,37***
Σειρά γέννησης		-0,76	1,41	-0,04
Μοντέλο 2	0,19***			
Φύλο		9,69	1,62	0,38***
Σειρά γέννησης		-0,69	1,25	-0,04
Έδρα ελέγχου		1,14	0,17	0,43***
Μοντέλο 3	0,16***			
Φύλο		9,21	1,46	0,36***
Σειρά γέννησης		-1,25	1,13	-0,06
Έδρα ελέγχου		0,47	0,18	0,18**
Απόρριψη πατέρα		1,10	0,42	0,21**
Απόρριψη μητέρας		0,34	0,41	0,07
Υπερ/τητα πατέρα		0,37	0,20	0,15
Υπερ/τητα μητέρας		0,44	0,19	0,18*
Συνολικό ΔR^2	0,49			
<i>n</i>	286			

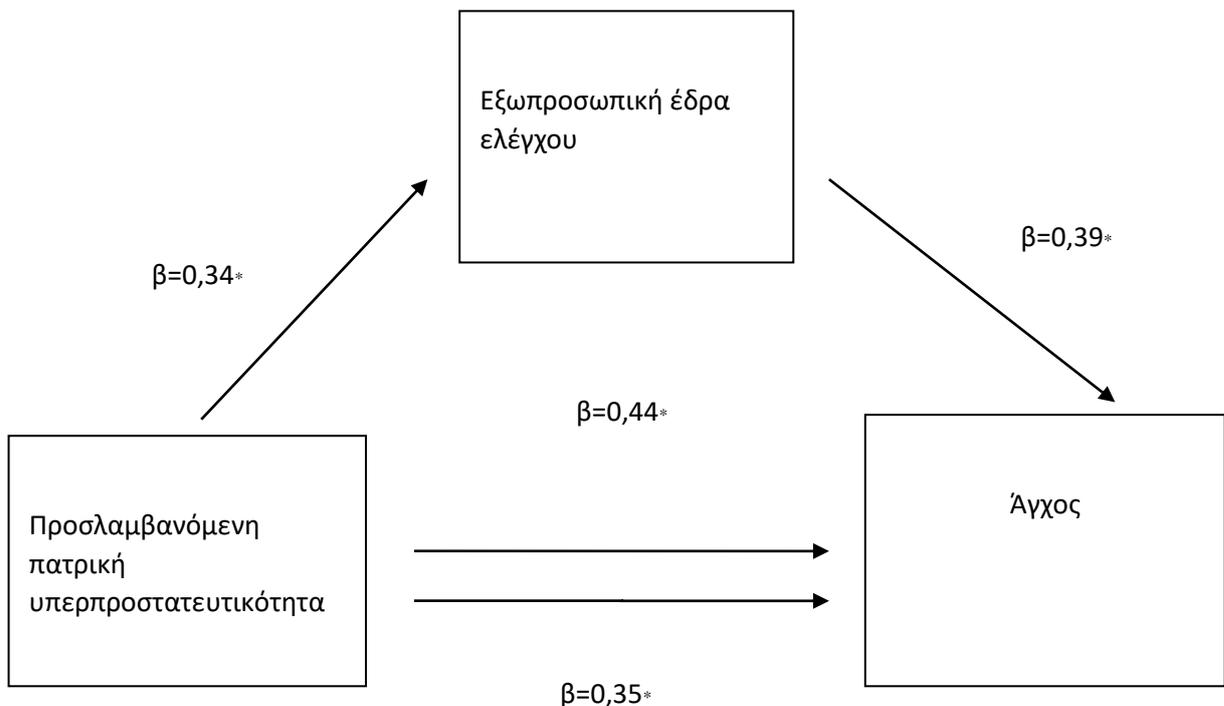
* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 3 τα τρία βήματα των προβλεπτικών παραγόντων εξηγούν το 49% της συνολικής διακύμανσης του εφηβικού άγχους. Με βάση αυτά τα αποτελέσματα προκύπτει ότι τα κορίτσια με αυξημένα επίπεδα εξωτερικής έδρας ελέγχου, τα οποία προσλαμβάνουν τον πατέρα τους ως περισσότερο απορριπτικό και τη μητέρα τους ως περισσότερο υπερπροστατευτική είναι πιο πιθανό να εμφανίσουν υψηλότερα επίπεδα άγχους.

Για τη διερεύνηση του διαμεσολαβητικού ρόλου της έδρας ελέγχου ανάμεσα στην προσλαμβανόμενη γονική υπερπροστατευτικότητα και το άγχος των εφήβων διενεργήθηκε βηματική ανάλυση παλινδρόμησης σύμφωνα με τους Baron και Kenny (1986). Απαραίτητες προϋποθέσεις για τη διαμεσολάβηση είναι: α) η ανεξάρτητη μεταβλητή (γονική υπερπροστατευτικότητα) θα πρέπει να προβλέπει την εξαρτημένη μεταβλητή (άγχος), β) η ανεξάρτητη μεταβλητή (υπερπροστατευτικότητα) θα πρέπει να προβλέπει τον διαμεσολαβητικό παράγοντα (έδρα ελέγχου) και γ) ο διαμεσολαβητικός παράγοντας (έδρα ελέγχου) θα πρέπει να προβλέπει την εξαρτημένη μεταβλητή (άγχος) και η σχέση ανάμεσα στην ανεξάρτητη (υπερπροστατευτικότητα) και την εξαρτημένη μεταβλητή (άγχος) θα πρέπει να μειώνεται ή να εξαφανίζεται όταν προστίθεται στο μοντέλο η διαμεσολαβητική μεταβλητή (έδρα ελέγχου).

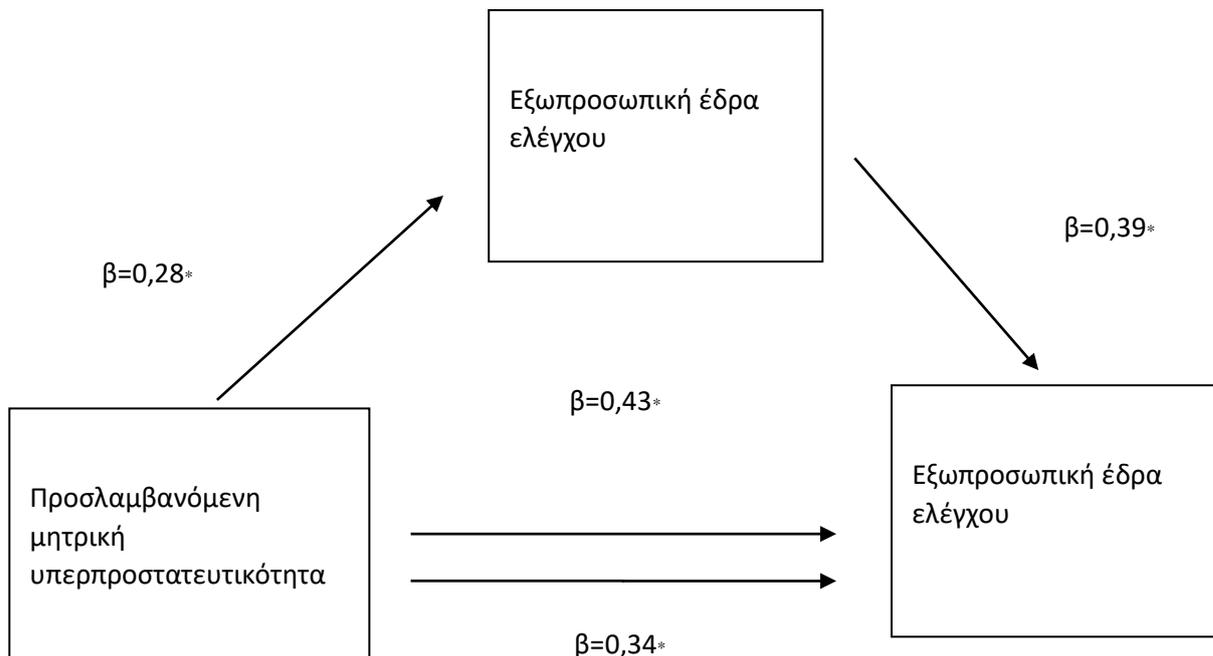
Ο διαμεσολαβητικός ρόλος της έδρας ελέγχου εξετάστηκε ξεχωριστά για τους δυο γονείς. Πιο συγκεκριμένα τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η πατρική υπερπροστατευτικότητα είναι σημαντικός προβλεπτικός παράγοντας του άγχους των εφήβων $\beta=0,44$, $p<0.05$, $R^2=0.19$, $F(1,280)=67,45$, $p<0.05$ αλλά και της έδρας ελέγχου $\beta=0,34$, $p<0.05$, $R^2=0.11$, $F(1,280)=36,08$, $p<0.05$. Η έδρα ελέγχου προβλέπει το άγχος $\beta=0,39$, $p<0.05$, $R^2=0.15$, $F(1,284)=50,93$, $p<0.05$. Η σχέση ανάμεσα στην πατρική υπερπροστατευτικότητα και το άγχος μειώνεται όταν ελέγχεται η επίδραση της έδρας ελέγχου $\beta=0,35$, $p<0.05$, $R^2=0.26$, $F(2,279)=48,71$, $p<0.05$ (Σχήμα 1). Παρόλο που παρατηρείται μείωση του βαθμού της σχέσης, ωστόσο, παραμένει στατιστικά σημαντική δείχνοντας μερική διαμεσολάβηση της έδρας ελέγχου στη σχέση ανάμεσα στην υπερπροστατευτικότητα του πατέρα και το άγχος.

Σχήμα 1. Διαμεσολαβητικός παράγοντας της έδρας ελέγχου για τον πατέρα.

* $p < 0,01$.

Σχήμα 2. Διαμεσολαβητικός παράγοντας της έδρας ελέγχου για την μητέρα.

* $p < 0,01$.

Αντίστοιχα για τη μητέρα τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η υπερπροστατευτικότητα προβλέπει το άγχος των εφήβων $\beta=0,43$, $p<0.05$, $R^2=0.18$, $F(1,280)=62,33$, $p<0.05$ αλλά και της έδρας ελέγχου $\beta=0,28$, $p<0.05$, $R^2=0.08$, $F(1,280)=23,44$, $p<0.05$. Η έδρα ελέγχου προβλέπει το άγχος $\beta=0,39$, $p<0.05$, $R^2=0.15$, $F(1,284)=50,93$, $p<0.05$. Ελέγχοντας την επίδραση της έδρας ελέγχου, η σχέση ανάμεσα στη μητρική υπερπροστατευτικότητα και το άγχος των εφήβων μειώνεται $\beta=0,34$, $p<0.05$, $R^2=0.27$, $F(2,279)=50,69$, $p<0.05$ (Σχήμα 2). Ωστόσο η σχέση παραμένει στατιστική σημαντική δείχνοντας μερική διαμεσολάβηση της έδρας ελέγχου στη σχέση ανάμεσα στην υπερπροστατευτικότητα της μητέρας και το άγχος των εφήβων.

Συζήτηση

Η παρούσα μελέτη είχε ως στοχοθέτηση να διερευνήσει τους επιμέρους παράγοντες που συμβάλλουν στην αύξηση των επιπέδων του άγχους και αφορούν την οικογένεια και πιο συγκεκριμένα τις αντιλαμβανόμενες γονικές πρακτικές ανατροφής από τους ίδιους τους εφήβους.

Στην παρούσα έρευνα καταδεικνύεται ότι οι έφηβοι προσλαμβάνουν τη μητέρα τους ως περισσότερο υπερπροστατευτική, αλλά και στοργική. Το ερευνητικό εύρημα αυτό αναφέρεται στην αντίληψη των εφήβων και στο ότι η υπερπροστατευτικότητα μέσα από τον έλεγχο ενέχει και μια θετική χροιά (Bögels, van Oosten, Muris, & Smulders, 2001). Ένα μέρος της υπερπροστατευτικότητας ενδέχεται να εκλαμβάνεται από τους εφήβους ως ένδειξη ενδιαφέροντος, προσοχής και ζεστασιάς από την μητέρα. Η διαφορά

ανάμεσα στους δυο γονείς ίσως εξηγείται από το γεγονός ότι συνήθως οι μητέρες εμπλέκονται πιο ενεργά και σε μεγαλύτερο βαθμό στην καθημερινότητα και την ανατροφή των παιδιών συγκριτικά με τους πατεράδες (Bögels et al., 2001; Bögels, & van Melick, 2004; Mousavi et al., 2016).

Ένα ακόμη σημαντικό εύρημα της παρούσας έρευνας αποτελεί η διερεύνηση του διαμεσολαβητικού ρόλου της έδρας ελέγχου σε συσχετισμό ανάμεσα στη γονική υπερπροστατευτικότητα και το άγχος των εφήβων. Σύμφωνα με το μοντέλο των Chorhita και Barlow (1998) η έδρα ελέγχου διαμεσολαβεί τη σχέση ανάμεσα στην προσλαμβανόμενη άσκηση υπερβολικού ελέγχου από τους γονείς και τα επίπεδα άγχους που εμφανίζουν οι έφηβοι. Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας συνάδουν με αυτά προγενέστερων μελετών που βρήκαν την ίδια σχέση καθώς ο διαμεσολαβητικός ρόλος της έδρας ελέγχου διαπερνά τη σχέση, τόσο της πατρικής, όσο και της μητρικής υπερπροστατευτικότητας με το άγχος. Ο μηχανισμός μέσα από τον οποίο εξηγείται η σχέση αυτή έγκειται στο γεγονός ότι οι ελεγκτικοί γονείς εμποδίζουν τα παιδιά από την ανάπτυξη μιας αίσθησης ανεξαρτησίας και ελέγχου, ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό την αίσθηση ανεπάρκειας και αβοηθησίας, η οποία συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τα συμπτώματα άγχους (Ballash et al., 2006; Chorhita et al., 1998; Gallagher & Cartwright-Hatton, 2008; Nanda et al., 2012).

Το σημαντικότερο εύρημα αφορά στον προσδιορισμό των τεσσάρων παραγόντων που προβλέπουν σχεδόν το 50% της διακύμανσης του άγχους των εφήβων. Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα μελέτη καταδεικνύει ότι τα έφηβα κορίτσια που έχουν διαμορφώσει εξωτερική έδρα ελέγχου και προσλαμβάνουν τον πατέρα τους ως περισσότερο απορριπτικό και τη μητέρα τους ως περισσότερο υπερπροστατευτική, αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα άγχους. Ερμηνεία για το αποτέλεσμα αυτό ενδεχομένως αποτελεί το γεγονός ότι η έκθεση του ατόμου από μικρή ηλικία σε στρεσογόνα γεγονότα ζωής, τα οποία δεν μπορεί να ελέγξει ή να διαχειριστεί οδηγούν στην παγίωση της πεποίθησης ότι δεν έχει τη δυνατότητα να παρέμβει και να τα αντιμετωπίσει, δομώντας με τον τρόπο αυτό την αυτοαντίληψη του. Το άτομο νιώθει αδύναμο να διαχειριστεί τη στρεσογόνο κατάσταση με αποτέλεσμα να αυξάνονται τα επίπεδα άγχους που βιώνει.

Ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον παρουσιάζει ο διαχωρισμός των πρακτικών των δυο γονιών που φαίνεται να συμβάλλουν με διαφορετικό τρόπο στο εφηβικό άγχος. Παρόλο που οι γονικές πρακτικές έχουν εξεταστεί σε προγενέστερες μελέτες, συνήθως υπολογίζονταν είτε και για τους δυο γονείς μαζί, είτε ξεχωριστά για τη μητέρα ή τον πατέρα παραγνωρίζοντας το γεγονός ότι ενδέχεται να υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους δυο γονείς, όπως φαίνεται και από τις συγκρίσεις μέσω όρων (Affrunti & Ginsburg, 2012; Chang, Chiu, Wu, & Gau, 2013; Gau & Chang, 2013). Δηλαδή, η συμπεριφορά του ενός από τους δυο γονείς ενδέχεται να επιδρά εξισορροπητικά μειώνοντας το μέγεθος της επίδρασης της συμπεριφοράς του άλλου γονέα (Silove, Parker, Hadzi-Pavlovic, Manicavasagar, & Blaszcynski, 1991). Οι προ υπάρχουσες έρευνες που συνέκριναν τις πρακτικές του πατέρα και της μητέρας, παρουσιάζουν αντιφατικά αποτελέσματα δυσκολεύοντας τη διατύπωση οριστικού συμπεράσματος αναφορικά με τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ τους. Τα αποτελέσματα ποικίλουν αναφορικά με το μέγεθος της επίδρασης της συμπεριφοράς ξεχωριστά για τη μητέρα και τον πατέρα (ανάλογα και με το αναπτυξιακό στάδιο του παιδιού), καθώς και ως προς τις διαφορετικές διαστάσεις των γονικών πρακτικών. Στην παρούσα έρευνα η συμβολή της πατρικής απόρριψης και της μητρικής υπερπροστατευτικότητας ενδεχομένως ερμηνεύεται και από το είδος της σχέσης που διαμορφώνεται ανάμεσα στους εφήβους και τον καθένα από τους δυο γονείς ξεχωριστά. Στα ίδια ερευνητικά ευρήματα κατέληξε και η έρευνα των Reitman και Asseff (2010) που κατέδειξε ότι η

απορριπτική στάση του πατέρα και η υπερπροστατευτική συμπεριφορά της μητέρας αποτελούν προβλεπτικούς παράγοντες τους άγχους.

Πιο αναλυτικά, η συμπεριφορά της μητέρας η οποία εκλαμβάνεται ως παρεισφρητική, υπερβολικά υπερπροστατευτική και χωρίς να δίνει το περιθώριο στο παιδί ή τον έφηβο να αναπτύξει την δική του αυτονομία, συνδέεται άμεσα και προβλέπει αυξημένα επίπεδα άγχους. Όπως διαφαίνεται από την έρευνα των Whaley και συνεργατών (1999) αυτό το είδος συμπεριφοράς της μητέρας και η αλληλεπίδραση της με το παιδί αποτελεί σημαντικότερο προβλεπτικό παράγοντα ακόμη και από την ίδια την αγχώδη διαταραχή της μητέρας. Συμπεριφορές όπως η αυστηρή άσκηση ελέγχου στις καθημερινές ασχολίες του εφήβου, η παρέμβαση της μητέρας σε ζητήματα που μπορεί ο έφηβος να επιλύσει μόνος του περιορίζει την αίσθηση επιβολής που έχει στο περιβάλλον γύρω του. Ο έφηβος δεν έρχεται σε επαφή με προβλήματα της καθημερινότητας που χρειάζεται να αντιμετωπίσει και να διαχειριστεί, χωρίς την παρέμβαση των γονιών, με αποτέλεσμα να δυσκολεύεται να αναπτύξει δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων. Η δυσκολία αυτή οδηγεί με τη σειρά της στην αύξηση των επιπέδων του άγχους (Niditch & Valera, 2012).

Ως προς την προβλεπτική ισχύ της πατρικής απόρριψης τα ευρήματα των προηγούμενων ερευνών είναι αντιφατικά. Ορισμένες έρευνες δεν δείχνουν την απόρριψη ως προβλεπτικό παράγοντα, εύρημα το οποίο αποδίδεται στην έλλειψη σταθερότητας και συνέπειας των γονικών πρακτικών στις διαφορετικές συμπεριφορές των εφήβων (Bögels, & van Melick, 2004). Αντίθετα άλλες έρευνες καταδεικνύουν ότι η απόρριψη αποτελεί τον ισχυρότερο προβλεπτικό παράγοντα των επιπέδων άγχους. Στην παρούσα έρευνα η απόρριψη από τον πατέρα μόνο, φάνηκε ότι παίζει σημαντικό ρόλο στην πρόβλεψη του άγχους. Το εύρημα αυτό ενδέχεται να δηλώνει την ανάγκη των εφήβων για αποδοχή, ενθάρρυνση και στήριξη από τον πατέρα. Η επίδραση της απόρριψης στο άγχος των εφήβων μπορεί να ερμηνευθεί μέσα από τους μηχανισμούς των γνωστικών σφαλμάτων που σχηματίζουν οι έφηβοι και αφορούν την έλλειψη αυτοεκτίμησης και αυτοαξίας, ως αποτέλεσμα της απορριπτικής στάσης των γονιών, που έχει ως συνέπεια την αύξηση των επιπέδων άγχους. (Grüner et al., 1999).

Τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν προγενέστερα ευρήματα για τη σχέση πρόβλεψης μεταξύ των μεταβλητών, όπως διαφαίνονται μέσα από μετα-αναλύσεις και βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις (Bögels & Brechman-Toussaint, 2006; McLeod et al., 2007; Rapee, 2012). Η σημαντική διαφορά που εντοπίζεται στην παρούσα έρευνα, αφορά κυρίως τον τρόπο ερμηνείας των επιπέδων του άγχους από τις μεταβλητές, καθώς στις μετα-αναλύσεις τα ποσοστά είναι σημαντικά μικρότερα. Η διαφορά αυτή ενδεχομένως μπορεί να αποδοθεί στη μεθοδολογία που χρησιμοποιείται στις μετα-αναλύσεις, αλλά και στην ετερογένεια των αποτελεσμάτων των ερευνών που συμπεριλαμβάνονται σε αυτές.

Οι Perez-Gramaje, Garcia, Reyes, Serra, και Garcia (2019) ανέδειξαν τη σημαντικότητα και τα ευεργετικά οφέλη της ζεστασιάς ως στοιχείο της τυπολογίας της γονικότητας, λαμβάνοντας υπόψη ότι η έλλειψη γονικής ζεστασιάς σχετίζεται με την κακή ικανότητα προσαρμογής των εφήβων, η οποία οδηγεί σε άγχος και αντικοινωνικές συμπεριφορές. Όσον αφορά την επίδραση των τυπολογιών της γονικότητας, διαπιστώθηκε ότι η επιτρεπτική τυπολογία συνδέθηκε με τη συναισθηματική αυτοεκτίμηση και την οικογενειακή αυτοεκτίμηση, συγκριτικά με την αυταρχική τυπολογία. Από την άλλη, οι επιτρεπτική-παραμελητική, τυπολογίες συσχετίστηκαν με χαμηλότερη αυτοεκτίμηση και μεγαλύτερη ψυχολογική δυσλειτουργία.

Η αλληλεπίδραση μεταξύ της τυπολογίας γονικότητας και του άγχους διαπιστώθηκε στην οικογενειακή αυτοεκτίμηση. Το εύρημα ότι οι έφηβοι που βιώνουν άγχος παρουσίασαν την υψηλότερη οικογενειακή αυτοεκτίμηση, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον,

αν και αυτό το μοτίβο βρέθηκε μόνο στις ζεστές οικογένειες (επιτρεπτικές και υποστηρικτικές). Εύρημα που αναδεικνύει τη σημαντικότητα της ζεστασιάς στη σχέση γονέα-παιδιού (Perez-Gramaje et al., 2019).

Οι γονείς αναλαμβάνουν εξ' ολοκλήρου τον έλεγχο της ζωής των παιδιών, χωρίς να τους αφήνουν το περιθώριο να αναπτύξουν τις ικανότητες, ώστε να εξερευνούν τον κόσμο γύρω τους, αποτρέποντας την ανάπτυξη μιας εσωτερικής αξίας ελέγχου. Όταν τα παιδιά δεν αναπτύσσουν τις κατάλληλες για την ηλικία τους συμπεριφορές, ώστε σταδιακά και κυρίως κατά την περίοδο της εφηβείας, να αρχίσουν να αυτονομούνται και να ανεξαρτητοποιούνται από τους γονείς, παγιώνουν λανθασμένα γνωστικά σχήματα που αφορούν τον εαυτό τους.

Περιορισμοί και προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Εκτός από τους περιορισμούς που προκύπτουν από το συμπτωματικό δείγμα και τη συγχρονική φύση της έρευνας η οποία δεν μας επιτρέπει να εξάγουμε συμπεράσματα σχετικά με την αιτιότητα μεταξύ των μεταβλητών, περιορισμό αποτελεί, επίσης, η χρήση των αυτοαναφορικών εργαλείων για τα οποία υπάρχει το ενδεχόμενο οι έφηβοι να μην κατανόησαν κάποιες από τις ερωτήσεις με αποτέλεσμα να υπάρχουν σφάλματα στα αποτελέσματα. Παρόλο που οι μεταβλητές της προσλαμβανόμενης γονικότητας και της έδρας ελέγχου προβλέπουν το άγχος δεν μπορούμε να εξάγουμε συμπεράσματα για την αιτιότητα μεταξύ τους, όπως συμβαίνει σε έναν πειραματικό σχεδιασμό.

Μελλοντικές ερευνητικές προσπάθειες είναι δυνατό να μελετήσουν τις παρούσες ερευνητικές υποθέσεις συμπεριλαμβάνοντας κλινικό δείγμα με διάγνωση αγχώδους διαταραχής, ώστε να μελετηθεί αν τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας επαληθεύονται και σε αυτή την περίπτωση ή οι μηχανισμοί ανάπτυξης αγχώδων διαταραχών διαφέρουν συγκριτικά με τον τυπικό πληθυσμό. Επιπλέον, είναι σημαντικό να συμπεριληφθούν σε μελλοντικές έρευνες οι αναφορές, τόσο των γονιών των παιδιών, όσο και ανεξάρτητων παρατηρητών, προκειμένου να συγκριθούν μεταξύ τους οι πληροφορίες και να δοθεί μια πιο ολοκληρωμένη και αντικειμενική κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στη γονικότητα και το άγχος. Παρόλο που η παρούσα έρευνα επικεντρώθηκε στους εφήβους ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο έλεγχος των υποθέσεων σε παιδιά μικρότερης ηλικίας ή σε παιδιά με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο, τα οποία αντιλαμβάνονται με διαφορετικό τρόπο τη γονικότητα και ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο στο οποίο βρίσκονται.

Εν κατακλείδι, είναι σημαντικό να διεξαχθεί μια διαχρονική έρευνα, ώστε να μελετηθούν οι μεταβλητές μακροπρόθεσμα διαγράφοντας όλες τις αλλαγές που συμβαίνουν στη διάρκεια της οικογενειακής ζωής μέχρι την ενηλικίωση των εφήβων. Στην περίπτωση αυτή δίδεται η δυνατότητα διερεύνησης της αμφίδρομης σχέσης ανάμεσα στις γονικές πρακτικές και το άγχος, καθώς η κατεύθυνση της αιτιότητας δεν έχει πλήρως αποσαφηνιστεί. Παραμένει, επομένως, το ερώτημα εάν τα παιδιά με αγχώδεις διαταραχές είναι αυτά που δημιουργούν τις συνθήκες ενός πιο ελεγκτικού περιβάλλοντος στην προσπάθεια τους να διαχειριστούν τα αρνητικά τους συναισθήματα ή η ελεγκτική συμπεριφορά των γονιών επηρεάζει τα επίπεδα άγχους του παιδιού και παράλληλα πυροδοτεί την ενδεχόμενη προδιάθεση στις αγχώδεις διαταραχές.

Τα ερευνητικά αποτελέσματα της παρούσας έρευνας καταδεικνύουν ότι οι προσλαμβανόμενες από τους εφήβους γονικές πρακτικές ανατροφής μαζί με την έδρα ελέγχου σχετίζονται και μπορούν να προβλέψουν τα επίπεδα άγχους. Με έρεισμα τα αποτελέσματα της παρούσας βιβλιογραφικής ανασκόπησης, θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μία ακόμη έρευνα που θα αναζητά τον επικρατέστερο τύπο

γονικότητας της σύγχρονης κοινωνίας στην χρόνια της οικονομικής κρίσης καθώς και της επίδρασης του COVID-19 στην γονική τυπολογία. Παρά τους περιορισμούς της παρούσας έρευνας, τα ευρήματα ενισχύουν την υπάρχουσα βιβλιογραφία και παράλληλα δίνουν τη δυνατότητα για περαιτέρω διερεύνηση της σχέσης των τριών μεταβλητών, με στόχο την αξιοποίηση τους στο χώρο της εφαρμοσμένης ψυχολογίας παιδιών και εφήβων, που θα αφορούν την ενθάρρυνση και ενίσχυση δεξιοτήτων διαχείρισης τους άγχους των εφήβων, την ενδυνάμωση του ρόλου των γονέων και την εφαρμογή κατάλληλων προγραμμάτων πρόληψης και παρέμβασης σε σχολικά πλαίσια.

Βιβλιογραφία

- Αγγελή, Κ., & Επταήμερος, Μ. (2015). Γονικές συμπεριφορές και ψυχοπαθολογία: ο ενδιάμεσος ρόλος των γνωσιακών μεταβλητών και ειδικότερα των Πρώιμων Δυσλειτουργικών Σχημάτων. *Γνωσιακή και συμπεριφοριστική έρευνα και θεραπεία*, 1(2), 71-80.
- Αντωνίου, Α.-Σ. & Πολυχρόνη, Φ. (2006). Καταστάσεις στρες σε παιδιά και εφήβους. Στο Α. Μπεζέ & Μ. Λουμάκου (Επιμ.) *Τα Δικαιώματα του Παιδιού*. Αθήνα: ΕλληνικάΓράμματα.
- Affrunti, N. W., & Ginsburg, G. S. (2012). Maternal overcontrol and child anxiety: The mediating role of perceived competence. *Child Psychiatry & Human Development*, 43(1), 102-112.
- Aluja, A., Del Barrio, V., & Garcia, L. F. (2006). Comparison of several shortened versions of the EMBU: Exploratory and confirmatory factor analyses. *scandinavian Journal of Psychology*, 47(1), 23-31.
- Arrindell, W. A., Sanavio, E., Aguilar, G., Sica, C., Hatzichristou, C., Eisemann, M., ...& Kállai, J. (1999). The development of a short form of the EMBU1: Its appraisal with students in Greece, Guatemala, Hungary and Italy. *Personality and Individual Differences*, 27(4), 613-628.
- Ballash, N. G., Pemble, M. K., Usui, W. M., Buckley, A. F., & Woodruff-Borden, J. (2006). Family functioning, perceived control, and anxiety: A mediational model. *Journal of Anxiety Disorders*, 20(4), 486-497.
- Barber, B. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296-3319.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Baumrind, D. (2007). Οι πρακτικές παιδικής φροντίδας προηγήθηκαν τριών μοντέλων προσχολικής συμπεριφοράς. *Μονογραφίες Γενετικής Ψυχολογίας*, 75, 43-88.
- Bögels, S. M., & Brechman-Toussaint, M. L. (2006). Family issues in child anxiety: Attachment, family functioning, parental rearing and beliefs. *Clinical Psychology Review*, 26(7), 834-856.
- Bögels, S. M., & van Melick, M. (2004). The relationship between child-report, parent self-report, and partner report of perceived parental rearing behaviors and anxiety in children and parents. *Personality and Individual Differences*, 37(8), 1583-1596.
- Bögels, S. M., van Oosten, A., Muris, P., & Smulders, D. (2001). Familial correlates of social anxiety in children and adolescents. *Behaviour Research and Therapy*, 39(3), 273-287.
- Bully, P., Jaureguizar, J., Bernaras, E., Redondo, I. (2019). Relationship between parental socialization, emotional symptoms, and academic performance during adolescence: The influence of parents' and teenagers' gender. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16, 2231.
- Calvete, E., Orue, I., & González-Diez, Z. (2013). An examination of the structure and stability of early maladaptive schemas by means of the Young Schema Questionnaire-3. *European Journal of Psychological Assessment*, 29(4), 283.
- Chang, L. R., Chiu, Y. N., Wu, Y. Y., & Gau, S. S. F. (2013). Father's parenting and father-child relationship among children and adolescents with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Comprehensive psychiatry*, 54(2), 128-140.
- Charalampous, C., Demertiou, C., Ioannou, M., Georgiou, S., Nikiforou, M., Stavrinides, P. (2018). The effect of parental style on bullying and cyberbullying behaviors and the mediation role of peer attachment relationships: A longitudinal study. *Journal of Adolescence*, 64, 109-123.
- Chao, R. K. (2020). Extending research on the consequences of parenting style for Chinese Americans and European Americans. *Child Development*, 72, 1832-1843.
- Chorpita, B. F., & Barlow, D. H. (1998). The development of anxiety: the role of control in the early environment. *Psychological bulletin*, 124(1), 3.
- Chorpita, B. F., Brown, T. A., & Barlow, D. H. (1998). Perceived control as a mediator of family environment in etiological models of childhood anxiety. *Behavior Therapy*, 29(3), 457-476.
- Cook, T. D., & Furstenberg Jr, F. F. (2002). Explaining aspects of the transition to adulthood in Italy, Sweden, Germany, and the United States: A cross-disciplinary, case synthesis approach. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 580(1), 257-287.
- Drake, K. L., & Ginsburg, G. S. (2012). Family factors in the development, treatment, and prevention of childhood anxiety disorders. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 15(2), 144-162.
- Erozkan, A. (2012). Examination of Relationship between Anxiety Sensitivity and Parenting Styles in Adolescents. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 12(1), 52-57.
- Esbjörn, B. H., Hoeyer, M., Dyrborg, J., Leth, I., & Kendall, P. C. (2010). Prevalence and co-morbidity among anxiety disorders in a national cohort of psychiatrically referred children and adolescents. *Journal of anxiety disorders*, 24(8), 866-872.

- Finan, L. J., Schulz, J., Gordon, M. S., & Ohannessian, C. M. (2015). Parental problem drinking and adolescent externalizing behaviors: The mediating role of family functioning. *Journal of adolescence, 43*, 100-110.
- Gallagher, B., & Cartwright-Hatton, S. (2008). The relationship between parenting factors and trait anxiety: Mediating role of cognitive errors and metacognition. *Journal of Anxiety Disorders, 22*(4), 722-733.
- Gallego, R., Novo, M., Fariña, F., & Arce, R. (2019). Child-to-parent violence and parent-to-child violence: A meta-analytic review. *European Journal of Psychology Applied to Legal Context, 11*, 51-59.
- Gau, S. S. F., & Chang, J. P. C. (2013). Maternal parenting styles and mother-child relationship among adolescents with and without persistent attention-deficit/hyperactivity disorder. *Research in developmental disabilities, 34*(5), 1581-1594.
- Ginsburg, G. S., Grover, R. L., & Ialongo, N. (2005). Parenting behaviors among anxious and non-anxious mothers: Relation with concurrent and long-term child outcomes. *Child and Family Behavior Therapy, 26*(4), 23-41.
- Gleason, M. M., Goldson, E., & Yogman, M. W. (2016). Council on early childhood, committee on psychosocial aspects of child and family health, section on developmental and behavioral pediatrics. Addressing early childhood emotional and behavioral problems. *Pediatrics, 138*(6), e20163025.
- Grüner, K., Muris, P., & Merckelbach, H. (1999). The relationship between anxious rearing behaviours and anxiety disorders symptomatology in normal children. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 30*(1), 27-35.
- Higa-McMillan, C. K., Francis, S. E., & Chorpita, B. F. (2014). Anxiety disorders. In E. J. Mash & R. A. Barkley (Eds.), *Child psychopathology* (3rded). New York: The Guilford Press.
- Hosokawa R, Katsura T. (2019). Role of Parenting Style in Children's Behavioral Problems through the Transition from Preschool to Elementary School According to Gender in Japan. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 16*(1):21.
- Hudson, J. L., & Rapee, R. M. (2001). Parent-child interactions and anxiety disorders: An observational study. *Behaviour research and therapy, 39*(12), 1411-1427.
- Hudson, J. L., & Rapee, R. M. (2002). Parent-child interactions in clinically anxious children and their siblings. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 31*(4), 548-555.
- Kokkevi, A., & Stefanis, C. (1988). Parental rearing patterns and drug abuse: Preliminary report. *Acta Psychiatrica Scandinavica, 78*(S344), 151-157
- Lindhout, I. E., Markus, M. T., Borst, S. R., Hoogendijk, T. H., Dingemans, P. M., & Boer, F. (2009). Childrearing style in families of anxiety-disordered children: Between-family and within-family differences. *Child Psychiatry and Human Development, 40*(2), 197-212.
- Marcone, R., Affuso, G. & Borrone, A. (2020). Parenting styles and children's internalizing-externalizing behavior: The mediating role of behavioral regulation. *Current Psychology, 39*, 13-24.
- McLeod, B. D., Wood, J. J., & Weisz, J. R. (2007). Examining the association between parenting and childhood anxiety: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review, 27*(2), 155-172.
- Mellon, R. C., & Moutavelis, A. G. (2007). Structure, developmental course, and correlates of children's anxiety disorder-related behavior in a Hellenic community sample. *Journal of Anxiety Disorders, 21*(1), 1-21.
- Mezulis, A. H., Funasaki, K. S., Charbonneau, A. M., & Hyde, J. S. (2010). Gender differences in the cognitive vulnerability-stress model of depression in the transition to adolescence. *Cognitive Therapy and Research, 34*(6), 501-513.
- Mousavi, S. E., Low, W. Y., & Hashim, A. H. (2016). Perceived parenting styles and cultural influences in adolescent's anxiety: A cross-cultural comparison. *Journal of Child and Family Studies, 25*(7), 2102-2110.
- Muris, P., & Merckelbach, H. (1998). Perceived parental rearing behaviour and anxiety disorders symptoms in normal children. *Personality and Individual Differences, 25*(6), 1199-1206.
- Nanda, M. M., Kotchick, B. A., & Grover, R. L. (2012). Parental psychological control and childhood anxiety: The mediating role of perceived lack of control. *Journal of Child and Family Studies, 21*(4), 637-645.
- Niditch, L. A., & Varela, R. E. (2012). Perceptions of parenting, emotional self-efficacy, and anxiety in youth: Test of a mediational model. In *Child & Youth Care Forum* (Vol. 41, No. 1, pp. 21-35). Springer US.
- Nowicki, S., & Strickland, B. R. (1973). A locus of control scale for children. *Journal of consulting and clinical psychology, 40*(1), 148.

- Olivares Rodríguez J;Piqueras Rodríguez JA;Rosa Alcázar AI. (2006). Sociodemographic and psychological features of social phobia in adolescents. *Psicothema*, 18(2):207-12.
- Perez-Gramaje, A. F., Garcia, O. F., Reyes, M., Serra, E., & Garcia, F. (2019). Parenting Styles and Aggressive Adolescents: Relationships with Self-esteem and Personal Maladjustment. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 12(1), 1 - 10.
- Perris, C., Jacobsson, L., Linndström, H., von Knorring, L., & Perris, H. (1980). Development of a new inventory for assessing memories of parental rearing behaviour. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 61(4), 265-274.
- Rapee, R. M. (1997). Potential role of childrearing practices in the development of anxiety and depression. *Clinical Psychology Review*, 17, 47–67.
- Rapee, R. M. (2012). Family factors in the development and management of anxiety disorders. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 15(1), 69–80.
- Reitman, D., & Asseff, J. (2010). Parenting practices and their relation to anxiety in young adulthood. *Journal of anxiety disorders*, 24(6), 565-572.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological monographs: General and applied*, 80(1), 1.
- Schofield, T. J., Conger, R. D., Gonzales, J. E., & Merrick, M. T. (2016). Harsh parenting, physical health, and the protective role of positive parent-adolescent relationships. *Social Science & Medicine*, 157, 18-26.
- Silk, J. S., Morris, A. S., Kanaya, T., & Steinberg, L. (2003). Psychological control and autonomy granting: Opposite ends of a continuum or distinct constructs?. *Journal of Research on Adolescence*, 13(1), 113-128.
- Silove, D., Parker, G., Hadzi-Pavlovic, D., Manicavasagar, V., & Blaszczynski, A. (1991). Parental representations of patients with panic disorder and generalised anxiety disorder. *British Journal of Psychiatry*, 159, 835–841.
- Siqueland, L., Kendall, P. C., & Steinberg, L. (1996). Anxiety in children: Perceived family environments and observed family interaction. *Journal of Clinical Child Psychology*, 25(2), 225-237.
- Spence, S. H. (1998). A measure of anxiety symptoms among children. *Behaviour research and therapy*, 36(5), 545-566.
- Σταλίκας, Α., Τριλίβα, Σ., & Ρούσση, Π. (2012). *Τα ψυχομετρικά εργαλεία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Πεδίο.
- Stark, K. D., Humphrey, L. L., Crook, K., & Lewis, K. (1990). Perceived family environments of depressed and anxious children: Child's and maternal figure's perspectives. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 18, 527-547.
- Stark, K. D., Humphrey, L. L., Laurent, J., Livingston, R., & Christopher, J. (1993). Cognitive, behavioral, and family factors in the differentiation of depressive and anxiety disorders during childhood. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61, 878-886.
- Steinberg, L., Elmer, J. D., & Mounts, N. S. (1989). Authoritative parenting, psychosocial maturity, and academic success among adolescents. *Child Development*, 60, 1424–1436.
- Suárez-Relinque, C., Arroyo, G. d. M., León-Moreno, C., Jerónimo, J. E. C. (2019). Child to-parent violence: Which parenting style is more protective? A study with Spanish adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16, 1-14.
- Vasey, M. W., & Dadds, M. R. (2001). An introduction to the developmental psychopathology of anxiety. In M. W. Vasey & M. R. Dadds (Eds.), *The developmental psychopathology of anxiety* 3–26. New York: Oxford University Press.
- Wenar, C. & Kerig, P. K. (2008). *Εξελικτική ψυχοπαθολογία: Από τη βρεφική ηλικία στην εφηβεία*. (Επιμ. – Μετάφρ.: Δ. Μαρκουλής & Ε. Γεωργάκα). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Whaley, S. E., Pinto, A., & Sigman, M. (1999). Characterizing interactions between anxious mothers and their children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 67, 826–836.
- Wolfradt, U., Hempel, S., & Miles, J. N. (2003). Perceived parenting styles, depersonalisation, anxiety and coping behaviour in adolescents. *Personality and individual differences*, 34(3), 521-532.
- Wood, J. J., McLeod, B. D., Sigman, M., Hwang, W. C., & Chu, B. C. (2003). Parenting and childhood anxiety: Theory, empirical findings, and future directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44, 134–151.
- Zimmermann, J., Kulesa, D., Hautzinger, M., Bents, H., Friederich, H.-C., Herzog, W., & Backenstrass, M. (2015). Me, myself, and I: Self-referent word use as an indicator of self-focused attention in relation to depression and anxiety. *Frontiers in Psychology*, 6. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01564>